

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 เพื่อส่งเสริมความตระหนักในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ตามแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การจัดกิจกรรมนอกห้องเรียน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และการพัฒนาโปรแกรมสำหรับการเรียนการสอน

1. การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

1.1 ความหมายของวัฒนธรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญยิ่งของชาติ เป็นรากฐานของการสร้างความสามัคคี ความมั่นคงของชาติ และความภาคภูมิใจร่วมกัน ประเทศไทยเรามีวัฒนธรรมที่ค้ำจุน สมควรที่คนไทยทุกคนจะต้องช่วยกันอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ต่อไป วัฒนธรรม (Culture) เป็นคำที่มีความหมายกว้างและมีผู้ให้คำจำกัดความไว้มากมายหลายรูปแบบ

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ได้ระบุความหมายของ วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2522) ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นผลผลิตของมนุษย์ในสังคมเป็นต้นว่า ความคิด ความรู้สึก ความประพฤติ กิริยาอาการ ศิลปะ ประเพณี กฎหมาย ประดิษฐกรรมต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับ และปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

กรมศิลปากร (2542) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม คือ รูปแบบวิถีชีวิตของคนเผ่าต่าง ๆ ที่เป็นจิตวิญญาณ ทำให้คนมีการดำรงชีพ มีความสุขกายสบายใจ อยู่เย็นเป็นสุข เป็นผลที่เกิดจากภูมิปัญญาและเทคโนโลยีของเผ่าพันธุ์

พระธรรมปิฎก (2539 อ้างถึงในสมพร เทพสิทธา, 2540) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ

ศุมน อมรวิวัฒน์ (2537) ได้อธิบายว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นความเจริญงอกงามของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการแสดงออกและการสื่อความหมายของความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ขอบเขตของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มชน เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์ที่เห็นได้ทั่วไปในรูปธรรมและนามธรรม

สรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีชีวิตของคนสังคม สามารถแสดงให้เห็นได้ทั้งรูปธรรม และนามธรรม เป็นสิ่งที่สังคมยอมรับ มีการสร้างสรรค์ พัฒนา และรักษาวัฒนธรรมอันนำมาซึ่งความเจริญงอกงาม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สามารถเรียนรู้ ถ่ายทอดและอนุรักษ์ไว้ให้เป็นมรดกของสังคมสืบไป

นอกจากวัฒนธรรมที่เป็นวัฒนธรรมรวมของชาติแล้ว ยังมีวัฒนธรรมย่อยในแต่ละชุมชนที่เรียกว่า วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งส่งผลให้แต่ละชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์เป็นอันหนึ่ง อันเดียวกัน และลักษณะของวัฒนธรรมท้องถิ่นเหล่านี้ก็มีส่วนเกี่ยวพันและเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมรวมของชาติ

กรมศิลปากร (2542) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมของประชาชนโดยทั่วไป ประชาชนหรือชาวบ้านกำหนดหรือสร้างขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสังคมย่อยในสังคมไทย

เดวิดสัน (Davidson ,1978) อธิบายว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมของชนสามัญที่ปรากฏอยู่ในรูปของความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติ รวมทั้งวัตถุที่ชาวบ้านประดิษฐ์คิดสร้างขึ้นมา แล้วมีการเอาแบบสืบทอดกันต่อ ๆ มา มีการสืบทอดทั้งที่เป็นด้วยความตั้งใจและไม่ตั้งใจ เพื่อให้คงสภาพหรือคงคุณภาพไว้ จนปรากฏให้เห็นเป็นประเพณีหรือเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้ทั่วไป

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2527) ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง แนวดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เป็นพื้นเพดั้งเดิม และกระทำกันอยู่ทั่วไปสืบกันมาหลายชั่วอายุคน

รำไพพรรณ แก้วสุริยะ (2543) ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านหมายถึง วัฒนธรรมที่มีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั่วไป สามารถมองเห็นได้จากพฤติกรรมผลงานทั้งหมดที่สร้างสรรค์เป็นความคิด ความเชื่อ ความรอบรู้ในการประกอบอาชีพและงานฝีมือช่าง

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง รูปแบบการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนย่อยต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันภายในประเทศ มีขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกัน ซึ่งชาว

บ้านร่วมกันกำหนดขึ้น เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและเป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้ทั่วไป มีการสืบทอดสู่ชนรุ่นหลัง

1.2 ระดับของวัฒนธรรมไทย

กรมศิลปากร (2542) ได้แบ่งระดับของวัฒนธรรมออกเป็น 3 ระดับ คือ

- 1) วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน
- 2) วัฒนธรรมแห่งชาติ
- 3) วัฒนธรรมโลก

1. วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นรูปแบบในการดำรงชีพของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นในรูปแบบการทำมาหากิน ภาษา ความเชื่อ ศิลปะ ครอบครัวยุติธรรม ฯลฯ ที่ทำให้เกิดความสุขกาย สบายใจแก่ชุมชน ปัจจุบันมีการแบ่งกันเป็นดังนี้

1.1 วัฒนธรรมล้านนา

1.2 วัฒนธรรมอีสานเหนือ (เกี่ยวข้องกับลาว)

1.3 วัฒนธรรมอีสานใต้ (เกี่ยวข้องกับเขมร)

1.4 วัฒนธรรมภาคกลางตอนบน (หัวเมืองฝ่ายเหนือ)

1.5 วัฒนธรรมภาคกลาง (ลุ่มน้ำเจ้าพระยา)

1.6 วัฒนธรรมปักษ์ใต้ (ตอนบน) และ

1.7 วัฒนธรรมปักษ์ใต้ (ตอนล่าง) ใน 5 จังหวัดชายแดนที่เกี่ยวข้องกับคนไทยซึ่งนับถือ

ศาสนาอิสลาม

นอกจากนี้อาจจะแบ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยตามประวัติความเป็นมาของคนไทยเผ่าและประเภทต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรมไทยมอญ วัฒนธรรมไทยลาว วัฒนธรรมไทยเขมร วัฒนธรรมไทย กระเหรี่ยง วัฒนธรรมไทยอิสลาม เหล่านี้เป็นต้น

2. วัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นวัฒนธรรมที่รัฐกำหนดและมอบหมายให้คนในชาติประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เช่น ภาษาไทย มีภาษาไทยภาคกลาง มีภาษาถิ่นต่าง ๆ เช่น ภาษาไทยเหนือ ไทยใต้ ไทยอีสาน แต่ภาษาไทยกลาง โดยเฉพาะภาษาไทยภาคกลางที่ใช้ในราชการเป็นภาษาประจำชาติ และประเทศไทยมีศาสนาต่าง ๆ ที่คนไทยยึดถือปฏิบัติแต่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ วัฒนธรรมประจำชาติเป็นวัฒนธรรมร่วมของคนไทยทุกหมู่เหล่า จึงมักจะเป็นผลงานหรือการสร้างสรรค์จากผู้ปกครองในสังคมไทยในอดีตราชสำนักหรือวัดวาอารามเป็นหน่วยที่รับมาหล่อหลอมประชาชน ในสมัยปัจจุบันหน่วยราชการต่าง ๆ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในเรื่องเหล่านี้

3. วัฒนธรรมโลก เป็นวัฒนธรรมที่อาจจะเกิดขึ้นในสังคมอื่น แต่มีความนิยมทั่วไปในนานาประเทศ เช่น การแต่งกายชุดสากล การเล่นดนตรีสากล ซึ่งปกติแล้ววัฒนธรรมสากลนี้มีบ่อเกิดมาจากวัฒนธรรมตะวันตก เหตุที่สังคมไทยต้องรับเอาวัฒนธรรมสากลมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยนั้น ก็เพราะสังคมไทยเป็นสังคมย่อยสังคมหนึ่งในสังคมโลก การที่จะคบค้าสมาคมกับชนต่างชาตินั้นจำเป็นจะต้องมีการประพุดิปฏิบัติอย่างผสมกลมกลืนกับเขาด้วย นอกจากนี้วัฒนธรรมดังกล่าวแล้ว เรายังมีวัฒนธรรมสากลต่าง ๆ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป การประพุดิปฏิบัติที่มีปัญหานั้นก็จะค่อย ๆ ปรับตัวเองให้เหมาะสมต่อไป

จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าวัฒนธรรมในระดับใดก็ตาม ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งสิ้น ที่บุคคลทุกชนชาติ ศาสนา ความเชื่อ จะต้องประพุดิปฏิบัติร่วมกัน

1.3 ประเภทของวัฒนธรรม

เนื่องจากวัฒนธรรมมีขอบเขตที่กว้างขวาง และมีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพของสังคมเพื่อให้สมาชิกได้ยึดถือและปฏิบัติในแนวเดียวกัน เพราะฉะนั้นสมาชิกของสังคมย่อมต้องมีการศึกษาและเรียนรู้ในขอบข่ายและสาระของวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อความสะดวกในการศึกษาวัฒนธรรม จึงได้มีผู้จัดแบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

พระยาอนุমানราชชน (2515) กล่าวว่า โดยทั่วไปแล้วจะแบ่งประเภทของวัฒนธรรมอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมทางจิตใจ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาคารที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ฯลฯ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุนี้มีความสำคัญแก่ชาติในการแสดงออกซึ่งรูปแบบที่เกี่ยวกับสิ่งก่อสร้างเป็นเครื่องแสดงถึงสัญลักษณ์ของชาตินั้น ๆ โดยเฉพาะความประณีตงดงามของศิลปกรรม สถาปัตยกรรมแต่ละสมัย สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องดึงดูดในแก่ผู้พบเห็นให้รู้สึกนิยมยกย่อง นับว่าเป็นสิ่งสำคัญในการเชิดชูเกียรติแก่ชาติ

2. วัฒนธรรมทางจิตใจ (Non-Material Culture) ได้แก่ ความคิด ความเชื่อถือ ศิลธรรมจรรยา ขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีการต่าง ๆ นับว่ามีความสำคัญยิ่งแก่ชาติเพราะเป็นการแสดงออกถึงแบบฉบับอันดีงามประจำชาติ เป็นสิ่งที่จะช่วยบรรเทาความวุ่นวายในสังคมให้ลดน้อยลง เพราะการประพุดิปฏิบัติของผู้จรโรงวัฒนธรรมในชาตินั้นเป็นไปในทางที่ดีงาม มีจรรยาบรรณ เอื้อเพื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ชาติที่จะอยู่เป็นชาติได้และเจริญรุ่งเรือง จะต้องมีความวัฒนธรรมทางจิตใจเป็นสำคัญ

แปลก สนธิรักษ์ (2516) ได้แบ่งวัฒนธรรมเป็น 4 ประเภท ดังนี้คือ

1. คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ ซึ่งมักจะได้รับอิทธิพลมาจากศาสนา เช่น ความขยันหมั่นเพียร การเสียสละ ความสามัคคี ความรับผิดชอบ ฯลฯ
2. เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือว่ามีความสำคัญพอกับกฎหมาย เช่น การรู้จักใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามกฎหมาย การเคารพกฎหมาย
3. วัตถุธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ ที่เกี่ยวกับการกินคืออยู่ดี เครื่องนุ่งห่ม บ้านเรือน และอื่น ๆ เช่น การแต่งกายให้มีระเบียบถูกต้องตามกาลเทศะ และความนิยม การประกอบอาชีพเลี้ยงตน ฯลฯ
4. สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งหมายถึง คุณธรรมต่าง ๆ ที่ทำให้คนเราอยู่ร่วมกันเป็นผาสุก และรวมทั้งระเบียบมารยาทติดคอในการเข้าสังคม มารยาทในการเป็นแขกไปหาผู้อื่น มารยาทในโต๊ะอาหาร การไปงานมงคล และงานศพ

ประมวล ดิคคินสัน (2521) นักมานุษยวิทยา แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ ประกอบด้วย ผลผลิตแห่งความสามารถในเชิงสร้างสรรค์ของมนุษย์ ได้แก่ ศิลปหัตถกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเทคโนโลยีของมนุษย์ รวมถึง การประดิษฐ์เครื่องมือ และผลผลิตจากการใช้เครื่องมือ
2. วัฒนธรรมทางสังคม เกี่ยวกับรูปแบบแห่งการกระทำ เป็นพฤติกรรมอันมนุษย์แสดงออก เป็นต้นว่า ในการขบร้องฟ้องร้อง การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การใช้ภาษาและความหมายแห่งภาษา การเลี้ยงดูทารก การนับลำดับญาติ การประกอบอาหาร การทำมาหากิน การเชื่อโดยอาศัยจินตนาการ ศาสนา การปกครอง จารีต ประเพณี จรรยา มารยาท หรือการตั้งข้อห้ามต่าง ๆ

สภาพการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดความสับสนในขอบข่ายของวัฒนธรรมมากขึ้น เพื่อเป็นการสะดวกต่อการศึกษาและอนุรักษ์วัฒนธรรม คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2522) จึงได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 สาขา ดังนี้คือ

1. สาขามนุษยศาสตร์ ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น
2. สาขาศิลปะ ได้แก่ วัฒนธรรมทางด้านภาษา วรรณคดี ดนตรี ฟ้อนรำ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น

3. สาขาการช่างฝีมือ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องเย็บ ปัก ถัก ร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องถม การจัดดอกไม้ การทำตุ๊กตา การทอเสื่อ การประดิษฐ์ การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. สาขาศิลปะ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องอาหาร เสื้อผ้า การแต่งกาย ความรู้เรื่องบ้าน การจัดและดูแลที่อยู่อาศัย ความรู้เรื่องยา ความรู้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ความรู้ที่จะอยู่กินครองเรือนอย่างเป็นสุข มารยาทในการรับประทานอาหาร การต้อนรับแขก การรู้จักประกอบอาชีพเพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัว เป็นต้น

5. สาขากีฬา และนันทนาการ ได้แก่ วัฒนธรรมไทยเกี่ยวกับการกีฬา การละเล่น ทั้งนี้เพื่อการกีฬาและนันทนาการ เช่น มวยไทย ฟันดาบ กระบี่กระบอง และการละเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ

โดยสรุปแล้ว อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมแบ่งได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ วัฒนธรรมทางด้านวัตถุ และวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ โดยจะต้องมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เท่ากัน วัฒนธรรมจึงจะมีความเจริญงอกงามให้กับชนรุ่นหลังต่อไป

1.4 การศึกษากับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

การศึกษาคือกระบวนการทางสังคมกระบวนการหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างยิ่ง เพราะการศึกษาคือกระบวนการที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหา พฤติกรรม ทุกรูปแบบของมนุษย์ ซึ่งเรียกว่าเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั่นเอง เพื่อให้การจัดการศึกษาสามารถช่วยในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมได้นั้น กระทรวงศึกษาธิการ (2540) จึงได้กำหนดนโยบายด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ในแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ดังนี้

1. ส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้า วิจัย การฝึกอบรม การสร้างความเข้าใจ และการประชาสัมพันธ์สาระแก่นสารที่สำคัญและถูกต้องของวัฒนธรรมที่ดำรง ตลอดจนการกระตุ้นปลูกเร้าให้ตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมและมีความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและของชาติให้แก่นักศึกษาเยาวชนและประชาชน

2. ส่งเสริมการพัฒนาองค์กร และสนับสนุนปัจจัยในการบริหารงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม

3. ส่งเสริมกระตุ้นและให้ความร่วมมือแก่บุคคล องค์กรในชุมชนเพื่อการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นผู้จัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมแก่ชุมชนในเขตบริการของสถาบันและชุมชนใกล้เคียงอย่างเหมาะสม

4. ส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญาไทย และผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น

5. ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีการสื่อสารสนเทศมาใช้ในการผลิตสื่อสารสนเทศ การจัดการแสดงทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นศูนย์บริการทางวิชาการวัฒนธรรมแก่นักศึกษา ครู อาจารย์ และชุมชน

6. ส่งเสริมการผสมผสานงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมนักศึกษาและการจัดสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในสถาบัน

7. ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในระดับต่าง ๆ ทั้งในระดับสถาบัน ระดับประเทศ และระดับนานาชาติ

8. ส่งเสริมการพัฒนาและนำวัฒนธรรมที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของนักศึกษาและประชาชน

9. ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการดำเนินงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ยุทธศาสตร์ข้างต้นเป็นยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยการมุ่งอนุรักษ์ ผลักดัน ให้ก้าวทันเทคโนโลยี รวมถึงการนำเทคโนโลยีสารสนเทศในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของแต่ละแห่ง อันเป็นประโยชน์ด้านการส่งเสริมและการพัฒนางานวัฒนธรรมอย่างมีระบบ

จากนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ แผนงานหลัก การศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 8 จะเห็นได้ว่า เป็นแผนงานที่มุ่งส่งเสริมให้เยาวชนและประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าในวัฒนธรรม รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนปลูกฝังจิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่าของความเป็นไทย ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางวัฒนธรรมไทย มีความภาคภูมิใจ รักและหวงแหนในมรดกและวัฒนธรรมไทย ให้มีการอนุรักษ์ ทำนุบำรุง ฟื้นฟู พัฒนาและเผยแพร่มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ

ในการอนุรักษ์และถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ การศึกษาจัดเป็นวิธีการและเป็นเครื่องมือที่ดีและเหมาะสมที่สุด นิคม ทาแดง (2523) กล่าวว่า หลักสูตรของการอนุรักษ์วัฒนธรรมจำเป็นต้องดำเนินให้สอดคล้องกับวิถีการเกิด การเจริญงอกงาม และการดับสูญของวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมมีคุณสมบัติเหมือนกับสิ่งมีชีวิต ดังนั้น การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงต้องประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ คือ การส่งเสริม การเผยแพร่ การรับเข้า และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง

1. การส่งเสริมวัฒนธรรม วัฒนธรรมจะสูญหายไปหรือคงอยู่ และเจริญงอกงามสืบทอดกันมาได้ก็ต่อเมื่อบุคคลในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจรู้คุณค่าของวัฒนธรรมนั้น และยึดถือปฏิบัติ สืบทอดให้สามารถปฏิบัติด้วยตนเอง ดังนั้น จึงต้องมีความเข้าใจ การชักชวน และส่งเสริมให้มีการประกอบพฤติกรรมนั้น ๆ ด้วยตนเองก่อน จึงจะเกิดความซาบซึ้งและมองเห็นคุณค่า ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสืบทอดและรักษาสิ่งของและพฤติกรรมทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ไว้

2. การเผยแพร่วัฒนธรรม การเผยแพร่วัฒนธรรมไปสู่ชุมชนหรือสังคมอื่น นำผลมาสู่การอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนคือ

2.1 เป็นการพิสูจน์ให้เห็นถึงความคล่องตัวและความดีของวัฒนธรรมนั้นว่าเป็นสิ่งดีงามสามารถปรับให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมอื่น และวัฒนธรรมอื่นได้อย่างเหมาะสม

2.2 การแพร่ขยายของวัฒนธรรมจากชุมชนอื่น สร้างความภูมิใจให้แก่ชุมชนเป็นแรงจูงใจให้มองเห็นคุณค่า ช่วยกันรักษา และพัฒนาวัฒนธรรมนั้นสืบต่อไป

2.3 วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แพร่หลาย ขยายไปสู่วัฒนธรรมอื่นย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อประสานกลมกลืนกับวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะย้อนกลับมาเป็นแบบอย่างการเปลี่ยนแปลงแก่ชุมชนดั้งเดิม

3. การรับเข้า หมายถึง การรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาภายในชุมชนในลักษณะที่นำเข้ามาประสมประสานกับวัฒนธรรมของชุมชน เพราะวัฒนธรรมจากชุมชนหรือสังคมอื่นย่อมมีบทบาทและอิทธิพลในฐานะเป็นสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชน ให้เหมาะสมกับกาลสมัยอยู่เสมอ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนไว้ได้

4. การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคมถ่ายทอดสืบต่อกันมาบรรพบุรุษตั้งแต่โบราณ จนถึงรุ่นปัจจุบันซึ่งเป็นเวลายาวนาน สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคมเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ถ้าคนในสังคมนั้นรู้แต่การรับถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไว้ ไม่รู้จักการปรับปรุงและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ แปลก ๆ เพิ่มเติมให้กับวัฒนธรรมของสังคมที่มีความคล่องตัวและเหมาะสมกับกาลสมัย ในที่สุด วัฒนธรรมนั้นก็จะถูกกลืนและสูญไปจากสังคมดังนั้นการที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ให้เจริญงอกงาม เป็นเอกลักษณ์ของสังคมตลอดไปวัฒนธรรมนั้นต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมสิ่งแปลกใหม่ เข้ามาอยู่เสมอ

ในการพัฒนาวัฒนธรรมให้เจริญงอกงามนั้น จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและเสริมสร้างให้เหมาะสมกับยุคสมัยตลอดจนสภาพสังคม วัฒนธรรมจะต้องไม่คงที่อยู่แต่เพียงจุดใดจุดหนึ่ง แต่ควรจะก้าวรุดหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงมิใช่เป็นแต่การรักษาของเก่าให้คงอยู่ แต่จะต้องปรับปรุงสิ่งเก่า ให้สัมพันธ์กับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ด้วย เพื่อความเหมาะสมกับสภาพของสังคมยุคใหม่

เจเลียว มณีเลิศ (2529) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมว่า " วิธีการอนุรักษ์นั้นอาจจะไม่สามารถอนุรักษ์ไว้ทั้งคืน สังคมก็ขึ้นกรานจะให้วัฒนธรรมของตนคงรูปไว้บริบูรณ์และเปลี่ยนแปลงไม่ได้แต่ส่วนย่อยเล็ก ๆ อาจจะเป็นเหตุผลที่ทำให้วัฒนธรรมของสังคมนั้นต้องลงทั้งระบบได้ ในบางกรณีการอนุรักษ์อาจหมายถึง การบันทึกเป็นหลักฐานเพื่อสำหรับความรู้ของคนรุ่นหลัง "

อาภรณ์ สุขพักษณ์ (2529) กล่าวถึง บทบาทของครูสังคมศึกษากับการอนุรักษ์ วัฒนธรรมว่า

1. ต้องสอนให้นักเรียนเห็นว่า ศิลปวัฒนธรรมนั้นมีคุณค่า และมีความสำคัญต่อชีวิต และประเทศชาติก่อน โดยอาจจะชี้ให้เห็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์
2. ชี้นำให้นักเรียนได้ทราบเหตุผลของการอนุรักษ์ สืบทอด และสร้างเสริมวัฒนธรรม
3. การสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์หรือสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรม สามารถทำได้โดย ก่อนที่จะดำเนินการขั้นนี้ ต้องสอนให้นักเรียนหรือเยาวชนของชาติได้รู้ความหมายของวัฒนธรรม และพื้นฐานของวัฒนธรรมเป็นอันดับแรก

โดยสรุป การศึกษาจะสามารถช่วยให้นักเรียนในสังคมเกิดการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมได้นั้น สถาบันการศึกษาควรจัดประสบการณ์ให้เด็กได้เรียนรู้ ขอมริบ ซาบซึ้ง และประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ ดีงาม จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ไม่ควรแยกการศึกษาออกจากศิลปวัฒนธรรม จะทำให้การ จัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประสบปัญหา โรงเรียนในฐานะที่เป็น สถาบันหลักในการให้การศึกษาและอบรมกำลังคนของชาติจึงเป็นสถาบันที่เหมาะสมที่สุด สำหรับการปลูกฝังการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนตั้งแต่เยาว์วัย ด้วยเหตุนี้ครูผู้สอนในกลุ่มวิชา สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการปลูกฝังสิ่งเหล่านี้ให้กับนักเรียน จึง ควรศึกษาค้นคว้า หาวิธีการตลอดจนรูปแบบใหม่ ๆ ในการส่งเสริมผู้เรียนจากพระราชบัญญัติการ ศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เพื่อสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยและ ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กับเยาวชนของไทย

1.5 ศิลปวัฒนธรรมในหลักสูตรประถมศึกษา

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้จัดให้นักเรียนใน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 ได้เรียนเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมในหน่วยที่ 4 หน่วยชาติไทย หน่วยย่อยที่ 4 ศิลปวัฒนธรรม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2534) มีรายละเอียดของจุดประสงค์ดังนี้

1. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงามของไทย
2. มีทักษะในการวิเคราะห์คุณค่าและแยกการกระทำออกเป็นการกระทำที่ถูกต้อง และไม่ถูกต้องต่อสิ่งที่มีค่าต่าง ๆ
3. รักศิลปะ ชื่นชมขนบธรรมเนียมประเพณี การดำรงชีวิตแบบไทย ปฏิบัติตนถูกต้องเหมาะสม
4. ดำรงรักษาปกป้องสิ่งอันมีค่าอันเป็นมรดกล้ำค่าของสังคมไทย และยอมรับในการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีไทยให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน

การที่หลักสูตรกำหนดให้นักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 ได้เรียนรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมไทยดังกล่าว ครูสามารถจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรในรูปแบบอื่น ๆ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง อันจะเป็นสิ่งที่ทำให้นักเรียนสามารถเชื่อมโยงวัฒนธรรมท้องถิ่น สู่วัฒนธรรมชาติและวัฒนธรรมโลก

1.6 การจัดกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา

วิบูลย์ แซ่มชื่น (2526) ได้เสนอแนวทางการจัดกิจกรรมวัฒนธรรมในโรงเรียนสรุปได้ดังนี้

1. การจัดตั้งองค์กรในโรงเรียน อาจตั้งในรูปของคณะกรรมการ เช่น คณะกรรมการจริยธรรมโรงเรียน หรืออาจมีกรรมการร่วมจากกลุ่มอำเภอ หรืออาจจะเป็นคณะกรรมการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นผู้ศึกษาวิเคราะห์ปัญหา วางนโยบาย หรือแนวปฏิบัติในโรงเรียน กำหนดแผนและโครงการวัฒนธรรมของโรงเรียน ตลอดจนทำหน้าที่ควบคุม ติดตามผล ปรับปรุง การปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย องค์กรนี้จะจัดกิจกรรมตามโครงการต่าง ๆ ตามนโยบาย ตามแผนงาน ความรู้ ความสนใจของสมาชิก โดยการสนับสนุนของผู้บริหารโรงเรียน
2. การสร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนให้เป็นแบบวัฒนธรรมที่พึงปรารถนา การมีแบบอย่างที่ดีทางวัฒนธรรมให้นักเรียนปฏิบัติภายในโรงเรียนมีความสำคัญอย่างยิ่ง อาจกล่าวได้ว่าในการสอนจริยธรรมนั้นหากครูเป็นแบบอย่างที่ดีแล้ว ครูก็แทบจะไม่ต้องสอนจริยธรรมเลย
3. การจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมหรือหอวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียน ซึ่งอาจอยู่ในรูปศูนย์เล็ก ๆ โดยใช้มุมหนึ่งในหอสมุดหรืออาจอยู่ในรูปของหอวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะ ให้เป็นที่สะสมรวบรวมผลงานต่าง ๆ ทางวัฒนธรรม
4. การจัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝัง อบรมพัฒนาและส่งเสริม เผยแพร่วัฒนธรรม อาจทำได้โดย
 - 4.1 ให้มีองค์การนักเรียน นักศึกษา เพื่อส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม
 - 4.2 จัดกิจกรรมให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา
 - 4.3 จัดสัปดาห์เพื่อการรณรงค์ ส่งเสริมค่านิยมไทย
 - 4.4 ส่งเสริมกิจกรรมพิเศษต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการปลูกฝังค่านิยมที่ดีแก่นักเรียน
5. การประกวดแข่งขัน ให้รางวัล และลงโทษ โดยการแข่งขัน ให้นักเรียนเห็นคุณค่าความดีงาม ของขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย โดยการแข่งขันให้รางวัลเมื่อทำดี และลงโทษเมื่อทำไม่ดี ซึ่งอาจทำได้โดยการจัดประกวดต่าง ๆ

6. การสอนและการให้ปฏิบัติศีลธรรม จริยธรรมและค่านิยม ซึ่งครูทุกคนต้องถือเป็นหน้าที่ ที่จะต้องร่วมมือกันปฏิบัติ

7. การกำหนดแบบแผน การกระทำเป็นกิจวัตร เป็นการกระตุ้นและปลูกฝังค่านิยมแก่นักเรียน

8. การจัดบริการแนะแนวให้มีประสิทธิภาพ อาจจัดในรูปของหน่วยแนะแนวพิเศษหรือจัดแบบกิจกรรมโฮมรูมเป็นประจำก็ได้ ซึ่งอาจทำให้ครูได้รู้จักนักเรียนดีขึ้น และทราบปัญหาทางด้านจริยธรรม และจะได้หาทางแก้ไขเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่ไม่พึงปรารถนา

เกียรติศักดิ์ อิชยานันท์ (2527) ได้เสนอวิธีการที่จะอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทยไว้สรุปได้ ดังนี้

1. อย่าปล่อยให้วัฒนธรรมต่างชาติ มามีอิทธิพลเหนือจิตใจของเรา หรือเหนือวัฒนธรรมไทย
2. ให้การสนับสนุนด้านการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ในเรื่องเนื้อหา สารและแก่นแท้ของวัฒนธรรมเพื่อเป็นหลักฐานไว้แก่ชนรุ่นหลังต่อไป
3. ให้การอบรมสั่งสอน ปลูกฝังและเสริมสร้างขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมไทยแก่เยาวชนและประชาชน
4. ให้ประชาชนทุกคนเลहन่งงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชนยึดมั่นในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า “การรักษาวัฒนธรรม คือ การรักษาชาติ”

โดยสรุป การจัดกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา ครูทุกคนควรถือเป็นหน้าที่ที่ต้องให้การปลูกฝังให้นักเรียนมีจริยธรรม มีค่านิยมที่ดี เกิดการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งครูสามารถดำเนินการได้ทั้งการจัดการเรียนการสอนในรายวิชา หรือการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งองค์กรขึ้นภายในโรงเรียน การจัดตั้งหอวัฒนธรรมพื้นบ้าน ฯลฯ ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา ควรสนับสนุนด้านการศึกษา ค้นคว้า วิจัย เกี่ยวกับวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

1.7 บทบาทของโรงเรียนในการส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

โรงเรียนเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าทีในการให้การศึกษาด้านวัฒนธรรมได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึงมากกว่าสถาบันอื่นในสังคม จึงมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทในการส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อให้สามารถเป็นแนวทางในการดำเนินการในการจัดการศึกษา ดังนี้

กมล รอดคล้าย (2525) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับบทบาทของครูภาษาไทย ในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทย เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียน

การสอน การค้นคว้าศึกษา การเข้าร่วมกิจกรรม และเผยแพร่ความรู้แก่ชุมชน และการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ผลการวิจัยปรากฏว่า ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนควรส่งเสริมให้มีการฝึกมารยาทและการปฏิบัติตนที่ดีในสังคม จัดตั้งชุมชนที่เกี่ยวข้องภาษาและวัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมท้องถิ่นให้แก่นักเรียน ส่งเสริมการนำแหล่งความรู้ในชุมชนมาประกอบการเรียนการสอน ครูควรมีบทบาทในการค้นคว้าศึกษาโดยการรวบรวมความรู้ด้านวัฒนธรรมจากแหล่งความรู้ในชุมชน ควรเข้าร่วมกิจกรรมท้องถิ่นและงานประเพณีต่าง ๆ ศึกษาและทำความเข้าใจนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ บทบาทของครูในการเข้าร่วมกิจกรรมและเผยแพร่ความรู้แก่ชุมชน ครูภาษาไทยส่วนใหญ่มีความเห็นด้วยในระดับมากกว่าควรนำสิ่งประดิษฐ์และศิลปหัตถกรรมในท้องถิ่นออกจำหน่ายเผยแพร่ จัดตั้งชมรมหรือสมาคมครูภาษาไทยขึ้น ส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูงานด้านศิลปะและศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน รวมทั้งส่งเสริมให้เยาวชนและผู้นำชุมชนทัศนศึกษา หรือเข้ารับการอบรมความรู้ด้านวัฒนธรรมไทย ส่วนบทบาทในด้านการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ครูภาษาไทยควรให้คำแนะนำและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชน แสดงความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการี มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและแต่งกายเหมาะสมตามขนบธรรมเนียมประเพณี

ชำนาญ แก้วคะตา (2526) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับบทบาทของครูภาษาไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการอนุรักษ์และสืบทอดคตินักเรียนบ้านอีสาน ผลการวิจัยพบว่า ด้านการอนุรักษ์ เห็นด้วยมากที่สุดว่า ควรทำการรวบรวมและศึกษาคติชาวบ้านอีสาน และควรสนับสนุนให้ครูเข้ารับการอบรมคตินักเรียนบ้านอีสาน ในด้านการถ่ายทอดคตินักเรียนบ้านอีสาน ครูควรจัดกิจกรรมทางคตินักเรียนบ้านอีสานอย่างสม่ำเสมอ ควรศึกษาอบรมเพิ่มเติมและควรจัดทัศนศึกษา ตลอดจนการประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ดุสิต ทองสลวย (2530) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของครูและผู้ปกครองเกี่ยวกับบทบาทในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา กรุงเทพมหานคร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและผู้ปกครองเกี่ยวกับบทบาทของนักเรียนในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทย 5 สาขา คือ มนุษยศาสตร์ ศิลปะ การช่างฝีมือ คหกรรมศิลป์ และกีฬานันทนาการ ตามเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของครูและผู้ปกครองเกี่ยวกับบทบาทของนักเรียนในการอนุรักษ์การสืบทอดวัฒนธรรมไทยนั้น อยู่ในระดับเห็นด้วยเป็นอย่างมากในสาขามนุษยศาสตร์ เห็นด้วยปานกลางในสาขาศิลปะ การช่างฝีมือ และกีฬานันทนาการ ส่วนสาขาคหกรรมศิลป์ ความคิดเห็นของครูและผู้ปกครองอยู่ในระดับเห็นด้วยเป็นอย่างมากในการอนุรักษ์ และเห็นด้วยปานกลางในการสืบทอด

ครูและผู้ปกครองมีความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของนักเรียนในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทย ในสาขามนุษยศาสตร์ การช่างฝีมือ คหกรรมศิลป์ และกีฬานันทนาการไม่แตกต่างกัน

กัน ส่วนการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยสาขาศิลปะ ละคร และผู้ปกครองมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันและในการสืบทอดวัฒนธรรมไทยสาขาศิลปะ ละคร และผู้ปกครองมีความคิดเห็นแตกต่างกัน

กาสัก เต๊ะจันหมาก (2531) ได้ศึกษา อนาคตภาพ และทางเลือกในอนาคตสำหรับการดำเนินงานวัฒนธรรมภายในปี พุทธศักราช 2540 ผลการวิจัยพบการดำเนินงานในส่วนการจัดการศึกษา คือ ภายในปี พุทธศักราช 2540 การดำเนินงานด้านวัฒนธรรม จะมีแนวโน้มเน้นการให้ความรู้ ความคิดแก่ประชาชนเป็นหลัก และจัดงบประมาณเพื่อการนี้มากขึ้น การศึกษาทุกระดับทั้งในและนอกโรงเรียนจะมีการสอดแทรกเรื่องการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของไทย และมุ่งปลูกฝังค่านิยมที่พึงประสงค์ในสังคม มีแนวโน้มว่าจะมีการนำวิธีการทางอุตสาหกรรมและการค้ามาใช้ในการเผยแพร่วัฒนธรรม และใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทางการเมืองระหว่างประเทศ เป็นสื่อในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากขึ้น การแลกเปลี่ยนจะดำเนินการหลายรูปแบบโดยเน้นเยาวชนเป็นหลัก

วินัส สวนสุข (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่อง กิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของโรงเรียนประถมศึกษา เขตการศึกษา 6 การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการจัดการกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและเนื้อหาของกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของโรงเรียนประถมศึกษาในเขตการศึกษา 6 ผลการวิจัยพบว่า

1. โรงเรียนยึดนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติโดยกำหนดโครงการจากมติของที่ประชุมครูทั้งโรงเรียน มีการวางแผนให้ครูมีส่วนร่วมและควบคุมกิจกรรม เงินที่ใช้ในการจัดกิจกรรมได้จากการแสดงผลงานของนักเรียน ประโยชน์ที่ได้รับคือการส่งเสริมและรักษาไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม ประเมินผลโดยการสังเกตความสนใจของนักเรียนและการให้ความร่วมมือในเวลาก่อนเข้าเรียนในตอนเช้า แบ่งกลุ่มนักเรียนตามความสนใจและความถนัดและดูความสนใจของนักเรียน การแจ้งผู้ปกครองโดยผ่านทางนักเรียน การแจ้งกำหนดการจัดประชุมชี้แจงให้นักเรียนทราบ มีการนำเอาการเล่นพื้นบ้านและการแสดงดนตรีไทยมาร่วมด้วย

2. เนื้อหาการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม จัดอยู่ในสาขามนุษยศาสตร์มากที่สุด เพราะเป็นกิจกรรมในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา กิจกรรมที่จัดได้แก่ กิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา รองลงมาได้แก่ กิจกรรมวันแม่ กิจกรรมวันเด็ก โดยการจัดนิทรรศการและป้ายนิเทศ

ชิต แก้วเพ็ง (2533) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาบทบาทของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลกในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาบทบาทในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของโรงเรียนที่กระทำมากที่สุดในการอนุรักษ์และสืบทอด

วัฒนธรรมพื้นบ้าน คือจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยครูเป็นแบบอย่างที่ดี พร้อมทั้งชักชวนให้นักเรียนปฏิบัติตาม พานักเรียนไปบูรณะทำความสะอาดโบราณสถาน โบราณวัตถุ วัด และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น ครูส่วนใหญ่นำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสอนสอดแทรกในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สำหรับผู้บริหารส่วนใหญ่ในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นใช้วิธีการศึกษาและรวบรวมวัฒนธรรมพื้นบ้านจากเอกสาร ส่วนการเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านแก่นักเรียนและประชาชน ผู้บริหารใช้วิธีเสนอแนะให้ครูนำความรู้เรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสอนสอดแทรกในมวลประสบการณ์ต่าง ๆ และจัดตั้งกลุ่มสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นภายในโรงเรียน และเชิญชวนประชาชนที่สนใจเข้าร่วมกลุ่ม

เฉลา เวชเดช (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทในการอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร ตามการรับรู้ของครูฝ่ายกิจกรรม วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทที่ปฏิบัติจริงในการอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร รวมทั้งศึกษาปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการในบทบาทดังกล่าว และข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา ตามการรับรู้ของครูฝ่ายกิจกรรม ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติบทบาทในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยรวมทุกด้าน เมื่อจำแนกตามขนาดของโรงเรียนพบว่า โรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ บทบาทที่โรงเรียนทุกขนาดเคยปฏิบัติมากที่สุดคือ บทบาทด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย รองลงไปคือ บทบาทด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย รองลงไปคือ บทบาทด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย ส่วนบทบาทที่โรงเรียนเคยปฏิบัติน้อยที่สุดคือ บทบาทด้านการเผยแพร่แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมไทย และเมื่อพิจารณาตามขนาดของโรงเรียนพบว่า โรงเรียนขนาดใหญ่มีการปฏิบัติบทบาทด้านต่าง ๆ มากที่สุด ส่วนในด้านปัญหาและอุปสรรคที่โรงเรียนส่วนใหญ่พบในระดับมาก คืองบประมาณไม่เพียงพอ ขาดสถานที่ทำงานที่ถาวร การอุทิศเวลาของบุคลากรและข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาและอุปสรรคควรจัดหาอุปกรณ์ที่มีคุณภาพให้เพียงพอไว้สนับสนุนงานทางด้านวัฒนธรรม

งานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของโรงเรียน ในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมพื้นบ้าน ตลอดจนการศึกษาถึงสภาพและปัญหาในการปฏิบัติงานทางด้านอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมให้มีคุณค่ายิ่งขึ้น ซึ่ง ครู ผู้ปกครอง เห็นด้วยในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนเกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรม และโรงเรียนได้มีการจัดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรม โรงเรียนพบปัญหาและอุปสรรค คือ งบประมาณไม่เพียงพอ ขาดสถานที่ทำงานที่ถาวร และการอุทิศเวลาของบุคลากร

2. การจัดกิจกรรมนอกห้องเรียนสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา

กิจกรรมการเรียนนอกห้องเรียน เป็นกิจกรรมการสอนที่มีคุณค่ามากในการขยายขอบข่ายความคิด ความรู้ และเพิ่มพูนทักษะของเด็ก นับเป็นกิจกรรมที่ช่วยผสมผสานให้การเรียนการสอนในห้องเรียนได้ผลสมบูรณ์ขึ้นอย่างแท้จริง ช่วยให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงจากสภาพความเป็นจริงนอกห้องเรียน เข้าใจความสัมพันธ์ของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม เกิดความชื่นชมต่อธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งเหตุการณ์ในแง่ประวัติศาสตร์ ฝึกการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ช่วยพัฒนาค่านิยมทางจริยธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการขยายประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ให้แก่เด็กแล้ว ยังช่วยให้เด็กได้ใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าในการสังเกต สำรวจ ได้ฝึกวางแผน ในการเก็บรวบรวม ข้อมูล เป็นการใช้กระบวนการในการแสวงหาความรู้ รวมทั้งพัฒนาคุณสมบัติในการทำงานร่วมกับผู้อื่น การตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และการมีสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับเด็กด้วยกัน ซึ่งในการจัดกิจกรรมนอกห้องเรียนสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา ครูสามารถจัดกิจกรรมนอกห้องเรียน ดังเช่น การศึกษานอกสถานที่ และ การท่องเที่ยว

2.1 การศึกษานอกสถานที่ (Field Trip)

2.1.1 ความหมายและความสำคัญของการศึกษานอกสถานที่

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ ไว้ดังนี้ ศิริวรรณ ศรีพหล (2525) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่าเป็น การศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนได้สัมผัสสภาพที่แท้จริงของสิ่งที่ได้ศึกษาไปแล้ว หรือกำลังศึกษาอยู่ วิธีการสอนนี้มุ่งให้เป็นการส่งเสริมความเข้าใจในหลักการ ทฤษฎี เนื้อหาสาระที่ได้เรียนในชั้นก่อนไปศึกษานอกสถานที่ การศึกษานอกสถานที่จะเป็นการไปดูหรือศึกษาในสิ่งที่น่าสนใจ เช่น การไปชมพิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ โรงงานอุตสาหกรรม สถานที่สำคัญของราชการ ฯลฯ การไปศึกษานอกสถานที่นี้จะทำให้ผู้เรียนได้รับรู้และคุ้นเคยกับสภาพที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ รวมทั้งเป็นการเปลี่ยนกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นแต่ในห้องเรียนเท่านั้น การเรียนการสอนด้วยการไปศึกษานอกสถานที่จะทำให้ผู้เรียนมีชีวิตชีวา และมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบุคคล ภายนอกโรงเรียนซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนความรู้ไปในตัวด้วย

เดคเกอร์และเดคเกอร์ (Decker and Decker, 1984) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า การศึกษานอกสถานที่คือ การวางแผนพาเด็กไปศึกษา ณ ที่ใดที่หนึ่งนอกห้องเรียน หรือนอกอาคารเรียน อาจเริ่มต้นด้วยการเดินด้วยเท้าจนถึงการใช้พาหนะต่าง ๆ

อับรัสคาโต้และฮาร์ดาร์ด (Abruscato and Hassard, 1976) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า การศึกษานอกสถานที่จัดเป็นต้นกำเนิดของการเรียนรู้และสำรวจสำหรับเด็ก พ่อแม่ และครู ทำให้การเรียนการสอนที่เกิดในชั้นเรียนมีความชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นส่วนเชื่อมระหว่างการเรียนรู้ในชั้นเรียนของเด็กกับประสบการณ์ที่เด็กได้พบเห็นภายนอกโรงเรียน

สมสิทธิ์ จิตรสถาพร (2532) ให้ความหมายของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า การศึกษานอกสถานที่ หมายถึงการศึกษาโดยการได้ดู ได้เห็น ได้ยิน หรือได้สัมผัสจากประสบการณ์ตรงนอกห้องเรียนปกติของนักเรียน อันก่อให้เกิดความเข้าใจ และจดจำสิ่งที่ได้พบเห็นในเวลาอันรวดเร็วและเป็นเวลานาน

จากความหมายข้างต้น พอสรุปได้ว่า การศึกษานอกสถานที่เป็นการศึกษาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบโรงเรียนทั้งหมดอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้โดยผ่านประสบการณ์ตรงในสภาพที่เป็นจริง

สำหรับความสำคัญของการศึกษานอกสถานที่ ผู้ทรงคุณวุฒิได้กล่าวถึงคุณค่าของการศึกษานอกสถานที่ไว้ ดังนี้

นิคม ทาแดง (2524) ได้กล่าวถึง คุณค่าของการศึกษานอกสถานที่และการพานักเรียนเข้าชมแหล่งอาชีพต่าง ๆ ไว้ว่า เด็กจะมีความสนิทสนมภายในกลุ่ม มีความไว้วางใจ กล้าแสดงออก รู้จักหน้าที่ของผู้นำและผู้ตาม ฝึกการทำตามข้อตกลง เห็นกระบวนการผลิตและความสำคัญของอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน

สวอน (Swan, 1970 อ้างถึงใน สุชาติ พจนพิมล, 2542) ได้กล่าวถึงคุณค่าของการศึกษานอกสถานที่ไว้ว่า การศึกษาภายในห้องเรียนเล็ก ๆ ไม่เพียงพอสำหรับการเรียนรู้ที่จะอยู่ในโลก เด็กควรได้ขยายขอบเขตการเรียนรู้ออกไปสู่โลกอันกว้างใหญ่ไพศาลนอกห้องเรียนไปยังที่ต่าง ๆ ในเมืองในประเทศต่าง ๆ ของตนเอง เพราะขณะนี้ประสบการณ์ของมนุษย์ไม่ได้จำกัดอยู่ภายในโลกเท่านั้น ยังออกไปสู่ดวงจันทร์ ดวงดาวต่าง ๆ อีกด้วย เด็กสมควรที่จะได้เรียนรู้สัมผัสและเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ในโลกรอบตัวที่แท้จริง ครูสามารถนำบทเรียนที่เป็นเพียงคำพูด หรือสัญลักษณ์รูปภาพต่าง ๆ มาให้เห็นจริงได้จากการพาเด็กออกไปเรียนกับของจริงนอกห้องเรียน

จะเห็นได้ว่า การที่ครูจัดให้นักเรียนได้สัมผัสกับสภาพการณ์จริงนอกสถานที่นั้น สามารถช่วยให้เด็กได้เรียนรู้สิ่งที่กว้างขวางมากขึ้น ฝึกทักษะกระบวนการกลุ่ม ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตต่อไป

2.1.2 ประเภทของการจัดการศึกษานอกสถานที่

การศึกษานอกสถานที่ แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526 อ้างถึงใน สุชาติ พจนพิมล, 2542)

1. การศึกษานอกสถานที่ภายในบริเวณโรงเรียน เหมาะสมกับเด็กเล็ก ๆ เพราะทำให้เข้าใจสภาพแวดล้อมรอบตัวได้ดี
2. การท่องเที่ยว แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 การท่องเที่ยวภายในประเทศ จังหวัดใกล้เคียง

2.2 การท่องเที่ยวนอกประเทศ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ

3. การศึกษานอกสถานที่ เพื่อชมการทำสวน ทำไร่ สถานที่สำคัญต่าง ๆ

4. การตั้งค่ายพักแรม เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ เช่น การกินอยู่หลับนอน การเล่นรวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่คณะ ทำให้เด็กได้พัฒนาลักษณะนิสัยที่ดีต่าง ๆ เช่น ความเชื่อมั่นในตนเอง ความสามัคคี การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ความอดทน

5. การศึกษานอกสถานที่เป็นรายบุคคล ครูอาจมอบหมายให้นักเรียนไปค้นคว้าเรื่องราว สัมภาษณ์บุคคลเพื่อนำมารายงานในชั้นเรียน

6. การเขียนเขียนระหว่างโรงเรียน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือเพิ่มพูนความรู้ซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มโรงเรียน

7. การศึกษานอกโรงเรียนแบบจินตนาการคือ ครูก็คัดสมมุติขึ้น การศึกษาจากภาพยนตร์ หรือจำลองแผนที่ ภาพถ่าย แล้วสมมุติเรื่องราวต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษา

สมสิทธิ์ จิตรสถาพร (2532) ได้แบ่งการศึกษานอกสถานที่เป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. แบ่งตามวัตถุประสงค์

1.1 การศึกษาภายในบริเวณโรงเรียนหรือใกล้สถานศึกษา (Local School Trips) การศึกษาในลักษณะนี้อาจจะใช้เวลาในช่วงที่กำลังเรียนเรียนนอกเวลาก็ได้ทุกอย่างที่ควรค่าต่อการศึกษานอกสถานที่ เช่น เพื่อวัเคราะห์ทาง ศึกษาต้นไม้ ดอกไม้ ซึ่งอยู่ภายในโรงเรียนหรืออยู่หลังโรงเรียน ฯลฯ เป็นต้น

1.2 ศึกษาภายในชุมชนใกล้เคียง (Community Trips) การศึกษาแหล่งวิชาในชุมชนสามารถช่วยขยายโลกทัศน์ของนักเรียนให้กว้างยิ่งขึ้นที่ไม่ใช่เฉพาะแต่ในห้องเรียนเท่านั้น การศึกษานอกสถานที่ลักษณะนี้เป็นการศึกษานอกสถานที่บริเวณที่ไม่ไกลจาก โรงเรียนของนักเรียนมากนัก เช่น สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น ซึ่งจะต้องใช้เวลามากกว่าคาบเรียนปกติ ทำให้นักเรียนเข้าใจชุมชนดียิ่งขึ้นทั้งในด้านสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งความจริงแล้วการจัดการศึกษาในลักษณะนี้เป็นแนวคิดของนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน เช่น โคมินิอุส (Comenius) เปสตาลอสซี (Pestalozzi) เฮอร์บาท (Herbart) และฟร็อบเอล (Froebel) ที่เน้นการศึกษาต้องเป็นไปตามธรรมชาติ และเป็นการให้ความเจริญแก่ตนเอง

1.3 ทักษนาจร หรือ ท่องเที่ยว (Tour or Journey) การศึกษานอกสถานที่ในลักษณะนี้จะต้องใช้เวลามากขึ้น เช่น อาจจะเป็นหลายวัน ต้องใช้การวางแผนในการเดินทางมากขึ้น

การศึกษานอกสถานที่ในลักษณะนี้เน้นเพื่อความเพลิดเพลินในช่วงว่าง ๆ หลังจากการเรียนหรือการทำงานมาเป็นเวลานาน

1.4 การศึกษานอกสถานที่ในจินตนาการ (Imaginary Tours) การศึกษานอกสถานที่ในลักษณะนี้มุ่งเน้นเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ เป็นการศึกษานอกสถานที่ ที่ต้องมีการศึกษา วางแผนอย่างละเอียดในการเดินทาง มีการศึกษาหาความรู้อย่างจริงจังในเรื่องหรือขอบข่ายที่กำหนด มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องราวที่ได้ไปศึกษารายงานผล ฯลฯ นับเป็นการศึกษานอกสถานที่ในจินตนาการที่ควรจัดจริง ๆ

1.5 การเยี่ยมชมระหว่างโรงเรียน (Inter – School Visits or Study Visits) การเยี่ยมชมระหว่างโรงเรียนอาจจะพอสรุปได้ 3 ประการ คือ

1.5.1 ระหว่างกลุ่มเฉพาะ เช่น ระหว่างชมรมต่าง ๆ เพื่อ เปลี่ยนทัศนคติ และความคิดเห็นและการดำเนินงานต่าง ๆ เป็นต้น

1.5.2 ระหว่างกลุ่มที่ไม่ได้เฉพาะเจาะจง เพื่อพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทั่ว ๆ ไป หรือเพื่อสัมพันธ์มิตรไมตรีเท่านั้น

1.6 การศึกษานอกสถานที่เป็นรายบุคคล (Individual Trips) การศึกษานอกสถานที่ในลักษณะนี้เป็นการศึกษารายบุคคลเพื่อเก็บข้อมูลตามที่ได้รับมอบหมายจากครู อาจารย์ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเรียน เช่น ทางชีววิทยา ปฐพีวิทยา ธรรมชาติศึกษา โบราณคดี และ มนุษยวิทยา เป็นต้น

1.7 การศึกษานอกสถานที่ต่างประเทศ (Abroad Trips) การศึกษานอกสถานที่ประเภทนี้กำลังได้รับความสนใจมากขึ้นตามลำดับ แต่การไปศึกษาจากสถานที่ต่างประเทศค่อนข้างยุ่งยากและมีค่ามั่งจ่ายสูง แต่ก็เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงที่มีค่ามากอย่างหนึ่ง จากสถานที่ที่มีประชาชนพูดต่างภาษา ต่างเชื้อชาติและวัฒนธรรม ประเพณี นับเป็นการศึกษานอกสถานที่ประเภทหนึ่งที่คนส่วนใหญ่ปรารถนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชน

2. แบ่งตามสภาพภูมิศาสตร์

2.1 การศึกษานอกสถานที่นอกเมือง เป็นการศึกษานอกสถานที่ในบริเวณที่มีความหนาแน่นของประชากรน้อย ซึ่งอาจมีความเหมาะสมในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ โบราณคดี ฯลฯ

2.2 การศึกษานอกสถานที่ในเมือง เป็นการศึกษานอกสถานที่ในบริเวณชุมชนเมืองที่มีประชากรอยู่หนาแน่น เช่น ได้แก่ บริเวณที่อยู่ในเขตเทศบาลของแต่ละจังหวัด และแต่ละอำเภอ เป็นต้น

2.3 การศึกษานอกสถานที่ต่างประเทศ

3. แบ่งตามระยะทางจากโรงเรียนที่จัดการศึกษานอกสถานที่
 - 3.1 ศึกษาภายในบริเวณโรงเรียน
 - 3.2 ศึกษาภายในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่
 - 3.3 ทักษาจรเพื่อการศึกษา ซึ่งหมายถึงการศึกษานอกสถานที่ที่ต้องใช้เวลาในการเดินทางมาก นอกชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ หรืออยู่ไกลจากโรงเรียน
4. แบ่งตามระยะเวลาของการเดินทาง
 - 4.1 การศึกษานอกสถานที่ระยะใกล้
 - 4.2 การศึกษานอกสถานที่ระยะไกล
5. แบ่งตามระเบียบว่าด้วยการพานักเรียนและนักศึกษาไปนอกสถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ

การแบ่งตามประเภทของการศึกษานอกสถานที่ของกระทรวงศึกษานั้นยึดระยะเวลาและระยะทางเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง เพราะการศึกษานอกสถานที่ มีตั้งแต่ช่วงเวลานั้น ๆ เช่น 5 นาที ไปจนถึงสัปดาห์ ซึ่งการแบ่งตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการนี้ แบ่งได้ 3 ประเภท คือ

5.1 การพาไปนอกสถานศึกษาและไม่ค้างคืนเป็นการศึกษานอกสถานที่ในระยะใกล้ๆ อาจจะเป็นตั้งแต่ภายในบริเวณโรงเรียน ในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่หรือในพื้นที่ที่สามารถไปศึกษาได้โดยไป-กลับ ได้ภายในวันเดียว

5.2 การพาไปนอกสถานที่ศึกษาและค้างคืน เป็นการศึกษานอกสถานที่ที่มีระยะทางไกลออกไปจำเป็นต้องค้างคืน (การไปอยู่ค่ายลูกเสือและเนตรนารีจะไม่ถือว่าเป็นการศึกษานอกสถานที่)

5.3 การพาไปนอกราชอาณาจักร

6. แบ่งตามระเบียบมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ว่าด้วยการศึกษา นอกสถานที่ พ.ศ.2518

การแบ่งหรือจำแนกประเภทของการศึกษานอกสถานที่ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมีลักษณะคล้ายกับระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งแบ่งเป็น 3 ประเภท เช่นเดียวกัน คือ

- 6.1 การศึกษานอกสถานที่โดยไม่ค้างคืน
- 6.2 การศึกษานอกสถานที่โดยไม่ค้างคืน
- 6.3 การศึกษานอกราชอาณาจักร

สรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของการศึกษานอกสถานที่ สามารถแบ่งได้หลายรูปแบบ ซึ่งอาจขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ สภาพภูมิศาสตร์ ระยะทางจากโรงเรียน ระยะเวลาของการเดินทาง และระเบียบของสถาบัน

2.1.3 แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษานอกสถานที่

เฟนตัน (Fenton , 1996) ได้สรุปขั้นตอนการพาเด็กออกศึกษาสภาพแวดล้อมนอกสถานที่ เป็น 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) ขั้นเตรียมการขั้นต้น
- 2) ขั้นออกกิจกรรมนอกสถานที่
- 3) ขั้นทำกิจกรรมหลังออกศึกษานอกสถานที่

1. ขั้นเตรียมการขั้นต้น เป็นขั้นที่ทำกิจกรรมในห้องเรียน เป็นการให้ประสบการณ์แก่เด็กก่อนออกศึกษานอกสถานที่ เช่น ให้การศึกษาจากวีดิทัศน์ สไลด์ หรือ รูปภาพที่เกี่ยวข้องกับสถานที่หรือสิ่งที่จะพาเด็กไปศึกษา การใช้เพลง เกม และมีกรเตรียมการ ในเรื่องต่อไปนี้

1.1 การวางแผน ครูจะต้องกำหนดมุ่งหมายที่ชัดเจน เพื่อให้นักเรียนบรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกสถานที่ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นการจัดการศึกษาที่ไร้ค่า ซึ่งสอดคล้องกับ เดคเคอร์ และ เดคเคอร์ (Decker and Decker,1984) และ สคอบบี้ (Scobey, 1986) ที่ได้กล่าวถึงการวางแผนเพื่อศึกษานอกสถานที่ไว้ว่าการวางแผนจัดการศึกษานอกสถานที่อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ต้องครอบคลุมรายละเอียดต่างๆ โดยเริ่มจากการเลือกสถานที่ที่เหมาะสมให้เด็กได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาเพื่อทำให้เด็กเกิดความคิดและวางแผน ล่วงหน้า เมื่อเด็กกลับจากเรียนรู้นอกห้องเรียนแล้วอาจให้เด็กได้ลองปฏิบัติด้วยตนเองการวางแผนการศึกษานอกสถานที่ควรมีการตกลงกฎระเบียบการวางตัวให้เด็กทุกคนทราบแล้วปฏิบัติร่วมกัน เพื่อความปลอดภัยให้เด็กได้รู้ถึงจุดประสงค์ของการศึกษาการสังเกตการกำหนดให้ชัดเจนว่าทำความเข้าใจกับสิ่งใดบ้างการเก็บข้อมูลและการตอบคำถามที่ต้องการเรียนรู้

1.2 การกำหนดสถานที่และกำหนดเวลาในการเดินทาง

สำหรับการสำรวจสถานที่ที่จะไปนั้น วินัย วีระวัฒนานนท์ (2532) กล่าวว่า ครูจะต้องรู้จักสถานที่ที่จะพานักเรียนไปดูเป็นอย่างดี เช่น จะต้องใช้เวลาเดินทางเท่าไร สถานที่กว้างพอที่จะให้จำนวนนักเรียนที่พาเข้าไปหมดหรือไม่ มีสิ่งใดที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจบ้าง ฯลฯ นอกจากนี้ ชัยขงศ์ พรหมวงศ์ (2521) กล่าวถึงการเลือกสถานที่ไว้ว่า ต้องไม่ไกลเกินไป หากอยู่ในระยะที่เดินไปได้ยิ่งดี ระยะเวลาทั้งการเดินทางไปกลับและการเยี่ยมชมสถานที่ควรเหมาะสม

กับอายุและกิจวัตรประจำวัน เช่น เวลาอาหารกลางวัน การตรวจสอบว่าสถานที่ที่เลือกนั้นเด็กเคยไปมาหรือไม่ มีความปลอดภัยแก่เด็กเพียงพอที่จะนำเด็กไปหรือไม่ และต้องใช้เวลาานเท่าใดในการเดินทาง ซึ่งในเรื่องของเวลาในการเดินทางนั้น บัวชอมป์และแชแลนด์ (Beauchamp and Challand, 1961) ได้ให้ความเห็นว่า การศึกษานอกสถานที่ สำหรับเด็กนั้นอาจจะใช้เวลาเดินทางเพียง 10 นาที หรือขยายออกไปเรื่อยๆ จนถึงการใช้พาหนะเดินทาง

1.3 การเตรียมตัวของครูสำหรับกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่

สมิทซ์ (Smith, 1976) และ สวอน (Swan, 1970 อ้างถึงใน สุชาดา พจนพิมล, 2542) มีความเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับการเตรียมตัวของครูไว้ดังนี้

1.3.1 ออกสำรวจและการศึกษาสถานที่ล่วงหน้าก่อนนำเด็กไป เพราะอาจเกิดปัญหาที่ไม่คาดคิดมาก่อน

1.3.2 ตรวจสอบอุปกรณ์ที่ต้องใช้ เช่น อุปกรณ์ที่เด็กควรใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล อาหาร เครื่องดื่ม จุดพักระหว่างทาง หรือภายในสถานที่

1.3.3 เตรียมข้อมูลต่างๆ สำหรับเด็กที่จะกระตุ้นให้เด็กๆ สนใจสิ่งที่จะไปศึกษาให้มากที่สุด

1.3.4 เตรียมข้อมูลความรู้ให้แก่ตนเองในเรื่องธรรมชาติ และ วิทยาศาสตร์ เพื่อที่จะได้ชี้แนะให้เด็กสำรวจ และสร้างความรู้สึเกี่ยวกับประสบการณ์ที่ตนได้รับให้มากที่สุด

1.3.5 เตรียมกิจกรรมหลังกลับจากการศึกษานอกสถานที่ ได้แก่ ให้เด็กได้มีการอภิปรายสรุป แลกเปลี่ยนประสบการณ์และให้เด็กได้มีโอกาสได้กล่าวถึงสิ่งที่พวกเขาประทับใจมากที่สุดในการศึกษานอกห้องเรียนครั้งนี้ รวมทั้งให้มีการประเมินผลการเรียนรู้ของเด็กเมื่อกลับมาแล้ว ซึ่งเด็กอาจได้รับประโยชน์อื่นๆ นอกเหนือไปจากจุดประสงค์ที่วางไว้อีกด้วย

1.4 การเตรียมตัวนักเรียน

สวอน (Swan, 1970 อ้างถึงใน สุชาดา พจนพิมล, 2542) กล่าวถึง สิ่งที่ครูควรคำนึงในการเตรียมตัวเด็กมีดังนี้

1.4.1 ให้เด็กเข้าใจถึงเหตุผลของการศึกษานอกสถานที่ เด็กควรมีความรู้พื้นฐานที่จะช่วยเสริมประสบการณ์การศึกษานอกสถานที่ เข้าใจความสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในห้องเรียนที่ผ่านมากับประสบการณ์ที่จะพบเมื่อศึกษานอกห้องเรียน

1.4.2 ควรมีการเตรียมตัวเด็กให้มีการสังเกตที่ดี มีการจดบันทึกอย่างถูกต้อง มีการวิเคราะห์ สรุปบทเรียนนั้นๆ

1.4.3 ต้องให้เด็กได้รู้จักมุ่งหมาย ในการออกศึกษานอกห้องเรียน

1.4.4 ควรจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้เด็กรู้สึกที่น่าสนใจมีคุณค่า ไม่เป็นแต่เพียงบทเรียนซ้ำซากอีกบทหนึ่งเท่านั้น

1.4.5 กลุ่มจดบันทึกข้อมูล กลุ่มสังเกตติดตามผล กลุ่มทดลองประสาทสัมผัส เป็นต้น

1.4.6 กำหนดข้อตกลงในเรื่องของพฤติกรรมร่วมกันให้เข้าใจถึงเหตุผลที่ควรปฏิบัติตามระเบียบที่วางไว้รวมถึงทำรายการสิ่งที่ควรสังเกตเมื่อไปสถานทีนั้น

1.4.7 นำระบบกลุ่มย่อย หรือการจับคู่มาใช้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะเมื่อเด็กมีอายุต่างกัน หรือระดับชั้นต่างกันร่วมไปศึกษานอกห้องเรียนด้วยกัน เด็กโตจะเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือแนะนำเด็กเล็กเป็นอย่างดี

2. ขั้นตอนทำกิจกรรมนอกสถานที่ เป็นขั้นที่ออกไปศึกษา สํารวจสภาพแวดล้อมนอกสถานที่ โดยใช้ธรรมชาติต่างๆ นอกห้องเรียนเป็นสื่อ ในขั้นนี้ครูต้องมีการแนะนำ กระตุ้น ใช้คำพูด / คำถาม ให้สำรวจสิ่งต่างๆ ช่วยให้เด็กเกิดปัญหา รู้จักรวบรวมข้อมูลตามที่ได้มีการวางแผนกันไว้ และในการทำกิจกรรมนอกสถานที่นั้น ลัดดาวัลย์ กัณหาสุวรรณ (2532) ได้ให้ความเห็นว่า ครูควรติดตามและดูแลเด็กไปตลอด เพื่อให้มีการซักถามอภิปรายในสิ่งใหม่ๆ ที่พบเห็น แนะนำให้เด็กคิดและหาเหตุผลมาอธิบายในสิ่งที่ให้คำปรึกษาจากกรณีศึกษา (Thivw, 1970) ยังกล่าวว่า ในขั้นนี้ การเก็บรวบรวมในสถานการณ์นอกสถานที่เพียง อย่างเดียวอาจจะไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลในห้องเรียนด้วย

พิกุล ประเสริฐศรี (2525) ได้เสนอแนะสิ่งที่ควรให้นักเรียนมีโอกาสได้ปฏิบัติในขณะที่ออกกิจกรรมนอกสถานที่ ดังต่อไปนี้

1. ให้เด็กสังเกต เช่น สังเกตต้นไม้ หญ้า สระน้ำ สี ส่วนประกอบ รูปทรง
2. ให้เด็กได้ใช้สัมผัสต่างๆ เช่น สัมผัสพื้นผิวของต้นไม้ ชูดเปลือกไม้ ดมดอกไม้
3. ให้เด็กสนทนาพูดคุยกับเพื่อนๆ ครู เช่น ต้นไม้ ใบไม้ หรือดอกไม้เหล่านี้มีอะไรคล้ายคลึงกันบ้าง ได้พบเห็นต้นไม้ ดอกไม้ ชนิดไหน
4. ให้เด็กได้เข้าใจมโนทัศน์ง่ายๆ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกสถานที่ในแต่ละครั้ง
5. ให้เด็กฝึกทำงานด้วยกัน ฝึกรับผิดชอบ
6. ปลูกความรู้สึกรักธรรมชาติและรักธรรมชาติ
7. ปลูกฝังคุณธรรมที่ต่างต่าง ๆ เช่น ความเมตตา กรุณา

3. ขั้นทำกิจกรรมภายหลังศึกษานอกสถานที่ เมื่อเสร็จสิ้นการทำกิจกรรมนอกห้องเรียนแล้ว ครูต้องนำเด็กมารวมกัน แล้วอภิปรายเพื่อตอบคำถามต่างๆ รวมทั้งเปิดโอกาสให้เด็กซักถามเกี่ยวกับปัญหาที่เขาพบ และต้องการทราบ การอภิปรายซึ่งเป็นกิจกรรม หลังทำกิจกรรมนอกห้องเรียนนั้น อาจนำกลับมาทำที่โรงเรียน หรือห้องเรียนได้ สุดท้ายของการอภิปรายเด็กควรได้แนวความคิดในเรื่องที่ศึกษา

3.1 การทำกิจกรรมที่สัมพันธ์กับสิ่งที่ศึกษา อาจแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

3.1.1 เป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์กับสิ่งที่ศึกษา หรือรวบรวมข้อมูลจากการศึกษา นอกห้องเรียนเพื่อนำมาสู่กิจกรรมในห้องเรียน เพื่อวิเคราะห์ถึงความรู้และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษานอกห้องเรียน

3.1.2 เป็นการร่วมมือกันทำสมุดบันทึกสิ่งที่ได้รับจากการไปศึกษานอกห้องเรียน หรือนักเรียนได้เล่าถึงสิ่งที่เขาพอใจ ถ้าเป็นนักเรียนอนุบาลก็ให้ครูเขียนตามที่นักเรียนเล่าให้ครูฟัง

3.1.3 เป็นกิจกรรมที่ครูพาเด็กออกไปสู่ธรรมชาติใหม่อีกครั้ง โดยสอนตามสิ่งที่เด็กพบและสนใจจริงๆ ถ้าเป็นไปได้พยายามสังเกตเด็กว่าเด็กสนใจอะไรแล้วสร้างหลักสูตรรายสัปดาห์ เนื่องจากหากเตรียมล่วงหน้าก็จะเป็นการไม่ให้ความสนใจกับวิถีคิดและการสำรวจของเด็กที่เขาคิดกันเอง

3.2 การประเมินผล เป็นการวิเคราะห์ว่า การศึกษานอกห้องเรียนครั้งนี้ประสบความสำเร็จหรือไม่ หรือบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ ซึ่งอาจจะพิจารณาได้จากการรายงาน การอภิปราย การพูดคุย หรือการทดสอบ

จากข้อมูลข้างต้นอาจสรุปเป็นขั้นตอนของการศึกษานอกสถานที่ได้ดังต่อไปนี้

1. ขั้นกระตุ้นและให้ประสบการณ์ก่อนออกศึกษานอกสถานที่ เป็นขั้นการกระตุ้นให้เด็กสนใจต้องการที่จะศึกษาเรื่องนั้น ๆ โดยให้ความรู้ในเรื่องที่จะไปศึกษาเพื่อเป็นการปูพื้นฐานความรู้ ซึ่งอาจใช้วิธีการพูดคุย อภิปราย เล่นเกม ร้องเพลง การใช้ภาพประกอบ ตัวอย่างสิ่งของ การดูวีดิทัศน์ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง
2. ขั้นเตรียมการ เป็นขั้นการเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ เมื่อจัดประสบการณ์นอกห้องเรียน ได้แก่ การกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษานอกสถานที่ การวางแผนการดำเนินงานร่วมกันระหว่างครูกับนักเรียน การสำรวจเส้นทาง การเดินทาง การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ การจัดทำคู่มือการเดินทาง การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือที่จำเป็นในการศึกษา การปรึกษาหารือภายในกลุ่ม การทำหนังสือขออนุมัติตามระเบียบกระทรวง
3. ขั้นการเดินทางและศึกษานอกสถานที่ เป็นขั้นที่ครูใช้กิจกรรมชี้นำเด็กให้พบปัญหาในสภาพการณ์ที่แท้จริงนอกห้องเรียน โดยการใช้คำถามกระตุ้น หรือท้าทายให้เด็กคิด
4. ขั้นสรุปและจัดระบบ เป็นการประเมินผลว่าได้ผลตามวัตถุประสงค์หรือไม่ โดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการอภิปรายผล การรายงาน การจัดนิทรรศการ เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลปัญหา ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหา

2.2 การท่องเที่ยว

2.2.1 แนวคิดของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นคำที่มีความหมายค่อนข้างกว้าง เนื่องจากมิได้มีความหมายเพียงเพื่อเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิง แต่ยังหมายถึงการเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์อื่น เช่น การประชุมสัมมนา การหาความรู้ การกีฬา ตลอดจนการเยี่ยมชม ดังนั้นการท่องเที่ยวในปัจจุบันกำลังเติบโตและขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำรายได้เข้าสู่ประเทศเป็นจำนวนมากในปัจจุบัน

วรรณ วลัยวิช (2539) ได้สรุปว่า การเดินทางที่จัดเป็นการท่องเที่ยว ต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. การเดินทางจากถิ่นที่อยู่อาศัยไปยังสถานที่อื่นชั่วคราว
2. การเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. การเดินทางด้วยจุดมุ่งหมายใด ๆ ที่มีไว้เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) กล่าวว่า ในการท่องเที่ยวนั้นวัตถุประสงค์หลักก็คือ เพื่อศึกษาหาความรู้ และประสบการณ์จากสิ่งที่เห็นจริง ขณะเดียวกันในการท่องเที่ยวเยาวชนจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับการเป็นนักท่องเที่ยวที่ดี เพื่อให้เกิดเป็นผลดีแก่ตนเอง หมู่คณะและไม่มีผลเสียต่อสภาพแวดล้อม เยาวชนจึงต้องประพฤติและปฏิบัติตนให้เป็นนักท่องเที่ยวที่ดี ดังนี้

1. ก่อนเดินทางควรศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทางไปยังสถานที่ หรือแหล่งท่องเที่ยวที่จะไปนั้นก่อน เป็นต้นว่าไปถึงได้อย่างไร มีที่พักอะไรบ้าง (เพื่อจะได้จัดหรือจองที่พักให้ตนเองได้ถูก) นอกจากนั้นควรจะต้องศึกษาถึงภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมด้วยเพื่อที่จะได้เตรียมตัวถูก เช่น ถ้าภูมิอากาศหนาวเย็นจะต้องเตรียมเครื่องกันหนาวไปด้วยชีวิตความเป็นอยู่ในท้องถิ่นเป็นอย่างไรบ้าง

2. ก่อนที่จะเดินทาง นักท่องเที่ยวควรศึกษาประวัติเรื่องราวของสถานที่หรือแหล่งท่องเที่ยวที่จะไปเยือนนั้น เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ไว้บ้าง เพราะจะทำให้การเดินทางท่องเที่ยวที่นั่นออกรส และได้ความรู้ค้างห้วงยิ่งขึ้น

3. เส้นทางการท่องเที่ยวก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ที่เราควรจะต้องศึกษาก่อนเดินทาง เพื่อให้คุ้นเคยกับเส้นทาง ทำให้เราทราบว่าระหว่างทางนั้นมีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าแวะชมอะไรบ้าง

4. วัฒนธรรมแนวความคิด และความเชื่อถือของคนในท้องถิ่นที่เราจะเดินทางไปเยือน เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่เราต้องทราบเพื่อเราจะได้ปฏิบัติตนได้ถูกต้องเมื่อไปท่องเที่ยวทัศนศึกษาในท้องถิ่นได้โดยไม่ต้องเกิดปัญหา

5. การเป็นนักท่องเที่ยวที่ดี ต้องช่วยกันรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม การเดินทางท่องเที่ยวยังสถานที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หรือสถานที่ทางวัฒนธรรม ถ้าเราไม่ช่วยกันดูแลรักษาสถานที่ท่องเที่ยวสภาพแวดล้อม แล้วจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ที่เห็นอยู่เสมอคือ การทิ้งขยะของใช้แล้วไม่เป็นที่ ทำให้สกปรกเลอะเทอะ บางทีป้าขุดทิ้งหรือขว้างป้าขุดแตกทำให้เกิดอันตราย มีการขีดเขียนตามโขดหิน หน้าผา หรือตามผนังถ้ำ เป็นการทำลายความงามความงามตามธรรมชาติ หรือการไปท่องเที่ยวสถานที่ที่เป็นโบราณสถานก็ควรไปทำความเสียหายให้เกิดแก่สถานที่อันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์นั้น เพราะอิฐเก่า ๆ สักก้อนหนึ่ง ก็เป็สิ่งที่มีความหมายถึงวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของประเทศบางคนนอกจากจะทำลายโบราณสถานแล้ว ยังเก็บหรือขโมยโบราณวัตถุไปเป็นสมบัติส่วนตัวอีก สิ่งเหล่านี้จึงไม่ควรทำ การส่งเสียงรบกวนเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมอีกอย่างหนึ่งเช่นกัน เพราะจะทำให้เกิดความรำคาญแก่ผู้ร่วมทางหรือคนที่อยู่ใกล้เคียงสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่ง จึงไม่ต้องการเสียงดังเช่น วิทยุ อาราม ปราสาทราชวัง แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น

6. การเป็นนักท่องเที่ยวที่ดีต้องไม่ทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอันดีงามของคนในท้องถิ่นที่เข้าไปเยือน กล่าวคือ อย่างนำสิ่งที่ไม่ดีงามเข้าไปเผยแพร่อันจะเป็นผลกระทบกระเทือนต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น เช่น การแต่งกายที่ล่อแหลมไม่สุภาพ การแสดงท่าทางหรือปฏิกริยาแปลก ๆ เหล่านี้เป็นต้น

7. ในการเดินทางเป็นหมู่คณะ นักท่องเที่ยวที่ดีจะต้องปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่ม เชื่อฟังคำแนะนำของหัวหน้าคณะและมัคคุเทศก์ ตรงต่อเวลา ไม่ประพฤติตนเป็นที่น่ารำคาญหรือรบกวนหมู่คณะ

8. นักท่องเที่ยวที่ดีต้องระมัดระวัง และสำนึกในภัยอันตรายที่เกิดขึ้นในระหว่างการเดินทาง เพราะฉะนั้นจึงต้องไม่ประมาท

9. นักท่องเที่ยวที่ดีต้องไม่ทำลายพืชพันธุ์ไม้หรือเก็บพันธุ์ไม้ออกไปจากป่าไม้เข้าไปทำลายชีวิตสัตว์ป่า ไม่สนับสนุนการซื้อขายสัตว์ป่ามาเลี้ยงและบริโภคสัตว์ป่า

10. นักท่องเที่ยวที่ดีต้องไม่ท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดโรคร้ายต่อตนเอง เนื่องจากปัจจุบันโรคร้ายไข้เจ็บมีการวิวัฒนาการที่ยังไม่มียารักษาได้ เช่น โรคเอดส์ ดังนั้นนักท่องเที่ยวที่ดีพึงระเว้นการเที่ยวสำสอนทางเพศหรือเที่ยวมั่วสุมในทางทำลายตัวเอง เช่น ยาเสพติด หรือการพนัน เป็นต้น

สรุปว่า การท่องเที่ยวเป็นแนวคิดสำคัญที่มุ่งหวังให้บุคคลรู้จักการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ด้วยการเดินทางท่องเที่ยวอย่างถูกวิธี ช่วยเป็นสื่อในการพัฒนาความรู้ สติปัญญา บุคลิกภาพ อารมณ์ และจิตใจของมนุษย์ โดยเฉพาะเยาวชนที่เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้า

2.2.2 แนวคิดและหลักการของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือที่ช่วยกระตุ้นจิตสำนึกในการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อม ดังที่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2543) กล่าวว่า การเดินทางท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมที่มี จุดมุ่งหมาย “เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวและ สิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อธำรงรักษามรดกอันเป็น เอกลักษณ์ของชาติให้คงอยู่ และยังสามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวที่ทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้ในขณะเดียวกัน”

การท่องเที่ยวจะสามารถคงอยู่และเจริญก้าวหน้าในสังคมในฐานะตัวจักรสำคัญใน วงจรเศรษฐกิจไทยต่อไปได้ จะต้องดำเนินการตามแนวทางที่สำคัญ ดังนี้

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวอันเป็นมรดกของชาติให้คงอยู่อย่าง ยั่งยืน
2. สร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทยในฐานะแหล่งท่องเที่ยวระดับโลกที่ได้ มาตรฐานสากล โดยที่ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทยไว้ได้

มานิตา มัตนาวิ ได้ให้หลักการในการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544) ดังนี้

1. ต้องมีการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอเพียงเป็นอันดับที่หนึ่ง การ อนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้อย่างชาญฉลาด ใช้ให้เป็นประ โยชน์มากที่สุด นานที่สุด และให้สูญเสีย ทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึง ดังนั้นการอนุรักษ์จึงเป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขและรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว ที่มีอยู่ให้คงความงดงามและคงคุณค่าเป็นทรัพยากรของชาติสืบไป และอันดับที่ 2 ต้องมีการ จัดระบบการจัดการของเสียในท้องถิ่น พร้อมทั้งส่งเสริมสังคมและวัฒนธรรมให้เห็นความสำคัญ ของการท่องเที่ยวในระยะยาวด้วย เพราะปัจจุบันชุมชนมีส่วนในการก่อปัญหาผลกระทบต่อ สภาพแวดล้อม

2. การให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อส่งเสริมรายได้ รักษาเอกลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น และยกระดับคุณภาพการจัดการการท่องเที่ยวด้วย

3. ภาครัฐบาลและเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวต้องมีการประสานงานระหว่างผู้ที่มี ส่วนเกี่ยวข้อง คือผู้ประกอบการธุรกิจ หน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนท้องถิ่น เพื่อร่วมคิด ร่วมทำ และร่วม กันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน

4. ต้องมีการศึกษา วิจัย ตรวจสอบ ติดตาม และฝึกอบรมผู้ให้บริการการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว

จะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวไทยจะยั่งยืน ได้ก็ต่อเมื่อคนไทยทุกคนตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยว และมีบทบาทร่วมกันในการช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการชี้แนะให้เยาวชนไทยทุกคนได้เรียนรู้กระบวนการในการท่องเที่ยวอย่างถูกวิธี ซึ่งจะเกิดผลดีในระยะยาวด้วย

2.2.3 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนับเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ซึ่งมีผู้ที่ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ ดังนี้

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่นและย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลกที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเพื่อวัฒนธรรมว่า เป็นการเดินทางเพื่อสัมผัสและการเข้าร่วมใช้วิถีชีวิตเก่า ๆ ที่กำลังสูญหายไปในบางท้องถิ่น เพื่อให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงประวัติความเป็นมา การดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของตน เช่น การแสดงศิลปวัฒนธรรมประเพณี และงานเทศกาล เป็นต้น

รำไพพรรณ แก้วสุริยะ (2544) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า เป็นการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวที่มีวัฒนธรรมดั้งเดิม มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ทั้งได้รับความรู้ความเข้าใจต่อสภาพสังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานต่อการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการ

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการเดินทางเพื่อชื่นชมความงาม และวิถีชีวิตของประชาชนตามเมืองและแหล่งวัฒนธรรมต่าง ๆ และเพื่อศึกษาและเรียนรู้สภาพวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน อย่างมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

แนวคิดและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ราไพพรรณ แก้วสุริยะ (2544) ได้กล่าวถึงแนวคิดสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ ดังนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อม
2. การท่องเที่ยวที่ให้ความรู้ได้ประสบการณ์ใหม่
3. ประชาชนในท้องถิ่นมีบทบาท มีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการ

ร่วมตัดสินใจ ร่วมจัดทำ ร่วมได้รับผลประโยชน์

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ได้ให้แนวคิดในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ ดังนี้

1. ต้องเปลี่ยนการท่องเที่ยว (Tourism) เป็นการเดินทาง (Travel) ให้คนกลุ่มเล็ก ๆ สร้างภูมิปัญญาของกลุ่ม ไปศึกษา ไปดู ตามความสนใจของตนเอง เป็นการเดินทางไปรู้จัก การเดินทางต้องเป็นโลกส่วนตัว ไปอย่างเกรงใจ ไปเคารพต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นและชุมชน มีความสุขจากการเดินทางเป็นเป้าหมาย ไม่ใช่เป็นการไปนุกนุกพิธีกรรมความเชื่อของชาวบ้าน

2. ต้องให้การศึกษา โดยเฉพาะกับเด็ก ๆ ให้เรียนรู้ และเข้าใจการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพราะในโลกปัจจุบันนี้เราไม่มีทางเลือกให้นักท่องเที่ยวไปได้ เพราะโลกเปิดกว้างมากขึ้น การเดินทางสะดวกและผู้คนนิยมเดินทางกันมาก โดยเฉพาะในประเทศไทย เราจึงควรให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนว่าเราจะเผชิญสถานการณ์นี้อย่างไร จะได้ประโยชน์ และเกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันได้อย่างไร

3. ต้องเรียนรู้ที่จะเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน ของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของเราเองด้วย เราต้องมีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้มาเยือนจะละเมิดมิได้ เพราะหากเราไม่เคารพวัฒนธรรมของเรา นักท่องเที่ยวชาติอื่นก็ไม่เคารพเช่นกัน

สรุป แนวคิดสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมจากประสบการณ์ตรง โดยที่ชุมชนมีบทบาทร่วม เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ และไม่ทำลายสภาพแวดล้อม

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การที่จะทำให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้รับการถ่ายทอดและนำไปใช้อย่างถูกต้อง และเป็นประโยชน์มากขึ้นต่อการปรับใช้กับสังคมไทยนั้น จึงควรศึกษาถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังที่ ราไพพรรณ แก้วสุริยะ (2544) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งที่มีวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของผู้คนเป็นแกนนำ (Culture – based Tourism)
2. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการเดินทางที่ได้รับความประทับใจ ความรู้ด้านสุนทรียศิลป์ ประณีตศิลป์ วิจารณ์ศิลป์ (Fine Art Education – based Tourism)
3. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการเดินทางเพื่อศึกษาและเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น (Local Wisdom and Folklore Education – based Tourism)
4. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการจัดการที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมดำเนินการ (Local People Participation)
5. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการจัดการที่มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม (Environmental Tourism Management) เพื่อให้การท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นเป็นไปอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Management)

รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความสมบูรณ์ด้านการท่องเที่ยวมากที่สุดประเทศหนึ่ง มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติสวยงามจำนวนมาก และเป็นชนชาติที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่ ซึ่งทำให้มีการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมขึ้น ดังที่ ราไพพรรณ แก้วสุริยะ(2544) ได้กล่าวถึงรูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมที่นิยมจัดกันในประเทศไทย ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว
2. การท่องเที่ยวงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลิน ตื่นตาตื่นใจ ในสุนทรียศิลป์ เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การ

เคารพพิธีกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคม และวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรมโดย ประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

3. การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตชนบท (Rural Tourism/ Village Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษ มีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ คูผลงานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญา พื้นบ้านมีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ยั่งยืน

ศรีพร สมบุญธรรม (2536) กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นความพยายามในการดำเนินงานที่จะให้การท่องเที่ยวเป็นไปในทิศทางที่จะก่อให้เกิดความ พึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว รักษาทรัพยากรให้คงความดึงดูดใจ และพัฒนาให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

มรดกทางวัฒนธรรมนั้น นับเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญประเภทหนึ่ง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้วางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในกรอบ “เอกลักษณ์ไทย มาตรฐานสากล” รักษาวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงาม ดำรงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยให้ลือชื่อไปทั่วโลก

นักวิชาการพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น (ไร่ไพพรรณ แก้วสุริยะ ,2544) ได้กล่าวถึงแนวคิดต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสรุปได้ ดังนี้

1. การจัดตั้งคณะกรรมการโครงการร่วมจากหลายฝ่ายหลายด้าน จากองค์ความรู้ภาคีรัฐบาลส่วนปกครองท้องถิ่น ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว ประชาคมในท้องถิ่น สถาบันการศึกษาทั้งด้านศิลปวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ เพื่อให้มีการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะและเศรษฐกิจอยู่ตลอดโครงการ

2. การระดมสมองจากองค์ความรู้ จากคณะกรรมการโครงการในเรื่องการใช้วัฒนธรรมสร้างสุนทรียภาพ สีสัน เสน่ห์ทางการท่องเที่ยวของท้องถิ่นและเมือง

3. การวิเคราะห์สำรวจศักยภาพและปัญหาในท้องถิ่นจากแผนงานพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม จากภาครัฐหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งการท่องเที่ยวด้วยเพื่อกำหนดวิธีการ รูปแบบและงบประมาณแผนการพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อจัดทำโครงการนำร่องหรือ โครงการตัวอย่าง

4. ศึกษาวิจัยถึงความสำเร็จ ความล้มเหลวของโครงการวัฒนธรรมอื่น ๆ เพื่อเรียนรู้ถึงการปฏิบัติที่เหมาะสมและที่ให้ผลดีที่สุด

5. ควรคำนึงถึงกลไกของการพัฒนาที่เชื่อมโยงระหว่าง ระเบียบ จารีตประเพณี กับกฎหมายปกครองท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม การปรับปรุง กฎระเบียบควรมีที่มาจากรัฐธรรมนูญ และจากประชามย์ในท้องถิ่นให้มากที่สุด

6. จัดทำเอกสารรายงานผล และการประเมินโครงการ เพื่อให้เป็นข้อมูลให้ผู้บริหารตัดสินใจในระดับท้องถิ่น สำหรับการขอรับเงินอุดหนุนและใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนการตลาดของธุรกิจการท่องเที่ยว

7. การพิจารณาเงินอุดหนุนด้านการพัฒนาทางวัฒนธรรม ควรมีการผ่อนคลายนโยบาย ภาษี มาตรการด้านภาษี การให้เงินกู้ เพื่อให้องค์กรทางวัฒนธรรมสามารถจัดการอย่างพึ่งตัวเองได้หรือเลี้ยงตัวเองได้

8. ควรตระหนักว่า การท่องเที่ยวมีส่วนใช้มรดกทางวัฒนธรรม สร้างรายได้และขยายตัวทางเศรษฐกิจ ควรจัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นกองทุนฟื้นฟูอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม หากไม่มีการจัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวไปช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวเข้าไปชมและต้องเสื่อมลงทุกวันแล้ว ย่อมเกิดความเสียหายทั้งจากมรดกทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวตามไปด้วย

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความเป็นไปได้อย่างยิ่งย่นไ้ได้นั้น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายนับจาก ตัวเรา ครอบครัว ประชาคม องค์กรปกครองท้องถิ่น สถาบันการศึกษา องค์กรความรู้ท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการธุรกิจเอกชน หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผนพัฒนา และจัดสรรงบประมาณ เพื่อบำรุงรักษา ฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว มรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าก็จะสามารถอยู่คู่กับกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

2.2.4 ผลของการจัดการศึกษานอกห้องเรียนที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน

การศึกษานอกห้องเรียนช่วยให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงจากสภาพการณ์จริงนอกห้องเรียน ซึ่งในปัจจุบันการท่องเที่ยวก็เป็นแนวคิดสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงเช่นเดียวกับการศึกษานอกห้องเรียน ดังที่ได้มีการศึกษาวิจัยถึงผลของการจัดการศึกษานอกห้องเรียนในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ดังนี้

ลัดดาวัลย์ กัณหสุวรรณ และคณะ (2529) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาผลการใช้บทปฏิบัติการนำเที่ยว เพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อมในระดับประถมศึกษาตอนปลายและมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งบทปฏิบัติการนำเที่ยวในระดับประถมศึกษาตอนปลายมี 4 เรื่อง คือ การนำเที่ยวรอบ ๆ โรงเรียน นำเที่ยวสวนสัตว์ นำเที่ยวหาดหินชายฝั่งทะเล และนำเที่ยวอุทยานแห่งชาติสามหลั่น ผล

การวิจัย พบว่า บทปฏิบัติการนำเที่ยวเพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อมครั้งนี้ ส่งผลให้นักเรียนมีพัฒนาการทางด้านผลสัมฤทธิ์ทั้งหมด และมีบางเรื่องส่งผลให้นักเรียนมีพัฒนาการทางด้านเจตคติที่พึงประสงค์สูงขึ้นมาก

เรซ (Raze , 1990) ได้ทำการวิจัยเรื่อง อิทธิพลของโปรแกรมสิ่งแวดล้อมศึกษา นอกสถานที่ของโรงเรียนรัฐบาลที่มีต่อทัศนคติของนักเรียนเกรด 5 ผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติในการมีส่วนร่วมอยู่ในด้านบวก ทัศนคติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการมีส่วนร่วมทางสังคมแตกต่างกัน และพบว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศชายและเพศหญิง กลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ ทัศนคติของนักเรียนเพิ่มขึ้นในทางบวกเมื่อได้รับประสบการณ์จากโปรแกรมสิ่งแวดล้อมศึกษานอกชั้นเรียน

มณฑิพย์ เพชรรุ่ง (2533) ได้เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษา ในวิชาสังคมศึกษา เรื่อง “มลพิษทางน้ำ” ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ระหว่างกลุ่มที่เรียนในห้องเรียนกับกลุ่มที่เรียนนอกห้องเรียน พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษา ในวิชาสังคมศึกษาของกลุ่มที่เรียนนอกห้องเรียน สูงกว่ากลุ่มที่เรียนในห้องเรียน

ธิดา พิทักษ์สินสุข (2533) ได้ทำการวิจัย เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่ที่เหมาะสมกับนักเรียนอนุบาลในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งรูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนอนุบาลที่สร้างขึ้นประกอบด้วย 2 ส่วน คือ หลักการและเหตุผล กล่าวถึงความหมายและคุณค่าของการศึกษานอกสถานที่ ส่วนที่สอง คือ แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนทั้ง 3 ขั้นตอน คือ ขั้นก่อนศึกษานอกสถานที่ ขั้นขณะศึกษานอกสถานที่ และขั้นหลังศึกษานอกสถานที่ รูปแบบนี้พัฒนาจากฉบับร่างที่ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้บริหารโรงเรียนเห็นว่าขั้นตอนต่าง ๆ มีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำมาใช้กับนักเรียน เมื่อนำมาปรับปรุงและทดลองใช้กับนักเรียนอนุบาล พบว่า นักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดี ครูไม่พบปัญหาหรือความยุ่งยากใด ๆ ส่วนผู้ปกครองก็เห็นด้วยกับแนวปฏิบัติในรูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น

ไปก์ (Pike, 1954 cited in Hammerman, 1973) ได้ศึกษาผลของการสอนวิทยาศาสตร์นอกห้องเรียน โดยทดสอบนักเรียนเกรด 9 ก่อนเข้าค่ายศึกษานอกห้องเรียน และหลังจากที่กลับมาที่โรงเรียนแล้ว พบว่า นักเรียนมีความรู้ทางด้านความสัมพันธ์ของพืช หิน และสิ่งอื่น ๆ เพิ่มขึ้น รวมทั้งนักเรียนที่มีการแสดงออกน้อยก็มีการแสดงออกในการด้านการพูด การแสดงความคิดเห็น ความรู้และทักษะในการอยู่ค่ายมากขึ้น

สแต็ค (Stack,1960 cited in Hammerman, 1973) ทำการทดสอบกับนักเรียนเกรด 5-6 จากพื้นฐานเศรษฐกิจและสังคมระดับต่ำ ถึงปานกลาง ก่อนและหลัง 1 สัปดาห์ หลังจากได้รับประสบการณ์การเรียนนอกห้องเรียน เพื่อประเมินเจตคติในการเลือกความคิดรวบยอดเกี่ยวกับโรงเรียน ครูตนเอง เพื่อนร่วมชั้นเรียนในการอยู่ค่ายในโรงเรียน พบว่า

1. หลังจากอยู่ค่าย มีการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกันเกี่ยวกับเจตคติ โดยทั้งสองกรณีพฤติกรรมทางบวกกับครูประจำชั้น
2. หลังจากอยู่ค่าย เด็กผู้ชายเปลี่ยนเจตคติที่มีต่อครูประจำชั้นมากกว่าเด็กหญิง
3. หลังจากได้รับประสบการณ์ นักเรียนทั้งหมดมีการเปลี่ยนแปลงเจตคติไปในทางบวกต่อการเข้าค่ายในโรงเรียน
4. นักเรียนมีความคิดเห็นว่าการเกิดความคุ้นเคยกันมากขึ้น เป็นลักษณะประสบการณ์ที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของประสบการณ์การอยู่ค่ายในโรงเรียน
5. โดยภาพรวมแล้วการเปลี่ยนแปลงเจตคติต่อเพื่อนไปในทางบวกมากขึ้น โดยที่เด็กผู้ชายได้สร้างมิตรภาพที่ตามมาภายหลังการเข้าค่ายมากกว่าเด็กผู้หญิง

ลี และ สวาฟฟอร์ด (Lee and Swafford , 1995 อ้างถึงใน สุชาติ พจนพิมล, 2542) ได้ทำการวิจัยเชิงสำรวจเพื่อศึกษาการรับรู้ของนักการศึกษาแบบการศึกษานอกห้องเรียนเกี่ยวกับวิธีสอน กลวิธี สื่อ และแหล่งทรัพยากรที่ดีที่สุดสำหรับครูประถมศึกษา ในการใช้พัฒนาการสอนแบบการศึกษานอกห้องเรียนในโรงเรียนของตนเอง กับนักศึกษามหาวิทยาลัยและชั้นเรียนต่าง ๆ ในอเมริกาเหนือ พบว่า ครูประถมศึกษาต้องการประสบการณ์ตรงนอกห้องเรียนในธรรมชาติมากขึ้นกว่าเดิม แม้ว่าครูอาจขาดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับการศึกษานอกห้องเรียนในธรรมชาติ แต่ก็สามารถเริ่มต้นโดยทำกิจกรรมง่าย ๆ กับนักเรียนนอกห้องเรียนในบริเวณโรงเรียน เมื่อครูใช้เวลาออกห้องเรียนกับนักเรียน ทั้งครูและนักเรียนต่างก็ได้เกิดการเรียนรู้อย่างสนุกสนานร่วมกัน

สุชาติ พจนพิมล (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาเรื่องสารพิษใกล้ตัว ด้วยวิธีสอนแบบศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนสวนหลวง สังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่า ค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องสารพิษใกล้ตัวของนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง กลาง และต่ำ หลังการเข้าร่วมโปรแกรมสูงกว่าเกณฑ์ผ่าน 80 % และด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับโปรแกรมการสอน พบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมโปรแกรมส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า โปรแกรมการสอนนี้อยู่ในระดับเหมาะสมมาก

จากผลการศึกษาวิจัยข้างต้น สรุปได้ว่าวิธีการศึกษานอกห้องเรียน ทำให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรง นักเรียนมีการแสดงออกในการแสดงความคิดเห็น ได้รับการส่งเสริมทักษะในด้านต่าง ๆ และเกิดการเรียนรู้อย่างสนุกสนานร่วมกัน ส่งผลทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงเจตคติในทางบวก และพบว่า ครูประถมศึกษาต้องการพัฒนาการสอนแบบการศึกษานอกห้องเรียนในโรงเรียนของตน และครูมีการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่ เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับนักเรียนอนุบาลในเขตกรุงเทพมหานคร

2.2.5 พฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

พฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวก็เป็นส่วนที่สำคัญอย่างยิ่งในการช่วยพัฒนาการท่องเที่ยวให้ไปอย่างยั่งยืน ซึ่งมีผู้ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

ปองจิต แจ่มจรัส (2528) ได้ศึกษาค่านิยมของนักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่นที่มีต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมบริเวณสถานที่ตากอากาศชะอำ ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวที่มาชะอำบอกรับถึงค่านิยมในเรื่องความชอบ ความชื่นชม หรือความประทับใจในสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ ทำให้เขาต้องมาเที่ยวบ่อย ๆ และรู้สึกว่าคุณภาพสถานที่แห่งนี้มีค่าควรแก่การอนุรักษ์

ลลิตา โภชนพันธ์ (2539) ได้ศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยวในเชิงนิเวศน์ของนักท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ พบว่า พฤติกรรมการท่องเที่ยวในเชิงนิเวศน์สัญจร อยู่ในระดับที่เหมาะสมเป็นส่วนใหญ่ และพฤติกรรมการท่องเที่ยวในเชิงนิเวศน์สัญจรขึ้นอยู่กับขนาดของกลุ่มนักท่องเที่ยว รูปแบบของการท่องเที่ยว ประเภทของกลุ่มนักท่องเที่ยว และวัตถุประสงค์หลักของการเดินทาง

กมล สุพรรณ (2540) ได้ทำการศึกษาระดับพฤติกรรมการท่องเที่ยวของเยาวชนในกรุงเทพมหานคร ที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในสถานที่ท่องเที่ยว พบว่า เพศของนักเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การให้คุณค่าต่อสิ่งแวดล้อม ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัตถุประสงค์หลักในการเดินทางท่องเที่ยว และกลุ่มบุคคลผู้ร่วมเดินทางท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน มีพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในสถานที่ท่องเที่ยวต่างกัน และพบปัญหาอุปสรรคที่มีต่อพฤติกรรมการท่องเที่ยวของเยาวชนคือ เยาวชนขาดความรู้และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมถึงพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่ถูกต้อง วัตถุประสงค์การท่องเที่ยวของเยาวชนส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการพักผ่อนมากกว่าการชื่นชมธรรมชาติ นอกจากนี้เยาวชนยังขาดความตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมในสถานที่ท่องเที่ยว การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หน่วยงานที่รับผิดชอบยังมีการดูแลรักษาความสะอาดของสถานที่ท่องเที่ยวไม่ดีพอ และมีการจัดการด้านการท่องเที่ยวที่ยังไม่เหมาะสมแก่ขีดความสามารถของแหล่งท่องเที่ยว

สุริพร ภัทรานันท์ (2541) ได้ศึกษาทัศนคติของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติในจังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ระดับปานกลาง โดยมีความรู้เรื่องเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากกว่าความรู้เรื่องการจัดการ การมีส่วนร่วมของประชาชน มีทัศนคติต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เชิงบวกหรือส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ระดับปานกลางถึงสูง โดยมีทัศนคติต่อการให้สิ่งแวดล้อมศึกษาในทิศทางบวกสูงสุด ผลการทดสอบความเป็นอิสระต่อกันพบว่าทัศนคติต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของนักท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติของจังหวัดกาญจนบุรีแตกต่างกันตามสถานภาพสมรส การศึกษา และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่ไม่แตกต่างกันตาม ภูมิฐานะ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ การได้รับข่าวสาร ประสบการณ์การมีส่วนร่วมด้านสิ่งแวดล้อม จำนวนครั้งของการท่องเที่ยวต่อปี และลักษณะการท่องเที่ยวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในอุทยานแห่งชาติของจังหวัดกาญจนบุรี ควรให้สิ่งแวดล้อมศึกษากับนักท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้และมีหลักสูตรชัดเจน รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้น

ค็อดดี (Doody, 1999) ได้ทำการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในนิวฟาวด์แลนด์ ประเทศแคนาดา โดยศึกษาผลการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในช่วงปีล่าสุดของนิวฟาวด์แลนด์ และมีประเด็นในการศึกษา คือ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นวิธีการส่งเสริมและพัฒนาทางเศรษฐกิจจากผลของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของรัฐในการดำเนินการ และรูปแบบการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว จากการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านการท่องเที่ยวในนิวฟาวด์แลนด์ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา มีผลทำให้เกิดปัญหาเล็กน้อยเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

แพร์รี่ (Parry, 2000) ได้ทำการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น โดยทำการวิเคราะห์สถานที่ท่องเที่ยวในปัจจุบันที่ทำให้ชุมชนพื้นเมืองกลายเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และทำการตรวจสอบลักษณะการนำเสนอวัฒนธรรมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการประกอบการ ซึ่งพบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของท้องถิ่นได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นทั้งในแคนาดา และออสเตรเลีย ชุมชนมีการเกี่ยวข้องมากขึ้นในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งอาจมีการดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ไม่ถูกต้อง จึงต้องมีการควบคุมวัฒนธรรมทั้งทางวัตถุ และขนบธรรมเนียมประเพณี

จากผลการศึกษาวิจัยข้างต้น พบว่า พฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อยู่ในระดับที่เหมาะสม นักท่องเที่ยวมีความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ระดับปานกลาง และพบว่า เยาวชนยังขาดความตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมในสถานที่ท่องเที่ยว มีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ได้แก่ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ควรมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ และมีหลักสูตรเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อีกด้วย ในส่วนของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นทั้งในแคนาดาและออสเตรเลีย ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีส่วนในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ชุมชนมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวมากขึ้น

เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม จึงต้องมีการควบคุมวัฒนธรรมทั้งทางวัตถุ และ วัฒนธรรมนิยมประเพณี

3. ความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรม

3.1 ความหมายของความตระหนัก

กู๊ด (Good, 1973) ได้ให้ความหมายของความตระหนัก หมายถึง ความรู้สึกที่แสดงถึงการเกิดความรู้ของบุคคล หรือการที่บุคคลแสดงความรู้สึกผิชอบต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งมีความหมายเหมือนกับความสำนึก

รูเนส (Runes, 1971) กล่าวถึงความตระหนักอย่างจำกัดว่า ความตระหนักเป็นการกระทำที่เกิดจากความสำนึก

บลูม (Bloom, 1971) ได้ให้ความหมายของความตระหนักว่า เป็นขั้นต่ำสุดของภาคอารมณ์ และความรู้สึก ความตระหนักเกี่ยวกับความรู้ ตรงที่ทั้งความรู้และความตระหนัก ไม่เป็นลักษณะของสิ่งเร้า ความตระหนักไม่จำเป็นต้องเน้นปรากฏการณ์หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด ความตระหนักจะเกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งเร้าให้เกิดความตระหนัก

นอกจากนั้นยังมีผู้ที่ให้ความหมายของความตระหนัก (อ้างถึงใน วิไลลักษณ์ จิตพิลธารง, 2540) ดังนี้

อีเซนซ์ และอาร์โนลด์ (Eysenx and Arnold, 1972) ได้อธิบายความตระหนักในแง่จิตวิทยาว่า ความตระหนักเป็นความสัมพันธ์ของความสำนึก และเจตคติ ความตระหนักเป็นภาวะของจิตใจ ซึ่งไม่อาจแยกเป็นความรู้สึกหรือความคิดเพียงอย่างเดียว

คอฟคา (Koffka, 1978) กล่าวว่า ความตระหนัก หมายถึงสภาวะจิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด และความปรารถนาต่าง ๆ เกิดจากการรับที่มีความหมาย ซึ่งมีความหมายเหมือนกับคำว่าความสำนึก

ฟิลิป (Philipp , 1981) ได้ให้ความหมายของความตระหนักไว้ว่า ความตระหนัก หมายถึง การเข้าใจ การมองเห็น การรับสิ่งที่ผ่านเข้ามาในจิตใจ รู้สึกเป็นห่วงสนใจต่อสถานการณ์ ความจริงหรือวัตถุภายนอก

จากความหมายของความตระหนักที่ได้กล่าวมา พอสรุปได้ว่า ความตระหนัก หมายถึงสภาวะทางจิตใจ ที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด อันเกิดจากการได้รับรู้สิ่งเร้าต่าง ๆ

3.2 ปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนัก

เนื่องจากความตระหนักเป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ที่รวมตัวกันขึ้น และมีความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น และประเมินค่าสิ่งเหล่านั้นออกมาเป็นความตระหนัก ซึ่งมีความหมายเหมือนกับความสำนึก (Koffka, 1978) ดังนั้น ความตระหนักจึง

เป็นพฤติกรรมภายในอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่แสดงออกถึงสภาวะจิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด และความปรารถนาต่าง ๆ ในลักษณะที่ค้นตัวต่อบุคคล ต่อหลักการหรือต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งหมายความว่า ระยะเวลา หรือประสบการณ์และสภาพแวดล้อม หรือสิ่งเร้าภายนอก เป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลเกิดความตระหนักขึ้น

3.3 การวัดความตระหนัก

ชวาล แพร์รัตกุล (2526) กล่าวว่า ความตระหนัก เป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับการรู้สำนึกว่ามีสิ่งนั้นอยู่ จำแนกและรู้จัก ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ละเอียดอ่อนเกี่ยวกับด้านความรู้สึก และอารมณ์ ดังนั้น การที่จะทำการวัดและประเมินผล จึงต้องมีหลักการและวิธีการ ตลอดจนเทคนิคเฉพาะ จึงจะวัดความรู้ และอารมณ์ดังกล่าวออกมาได้เที่ยงตรง และเชื่อมั่นได้ เครื่องมือที่ใช้วัดความรู้สึกและอารมณ์นั้นมีหลายประเภทด้วยกัน ได้แก่

1. การสัมภาษณ์ (Interview) อาจเป็นการสัมภาษณ์ชนิดที่มีโครงสร้างแน่นอน (Structured Item) โดยสร้างคำถามและมีคำตอบให้เลือกเหมือน ๆ กับแบบสอบถามชนิดเลือกตอบ และคำถามจะต้องตั้งใจไว้ก่อน เรียงลำดับก่อนหลังไว้อย่างดี หรืออาจเป็นแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Item) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่มีไว้แต่หัวข้อใหญ่ ๆ ให้ผู้ตอบมีเสรีภาพในการตอบมากและคำถามก็เป็นไปตามโอกาสอันเหมาะสมสัมภาษณ์
2. แบบสอบถาม (Questionnaire) แบบสอบถามอาจเป็นชนิดเปิด หรือปิด หรือแบบผสมระหว่างเปิดกับปิดก็ได้
3. แบบตรวจสอบรายการ (Checklist) เป็นเครื่องมือวัดชนิดที่ให้ตรวจสอบว่า เห็นด้วย - ไม่เห็นด้วย หรือ มี - ไม่มี สิ่งที่กำหนดรายการ อาจอยู่ในรูปของการทำเครื่องหมายตอบหรือเลือกว่า ใช่ - ไม่ใช่ ก็ได้
4. มาตรวัดอันดับคุณภาพ (Rating Scale) เครื่องมือชนิดนี้เหมาะสำหรับวัดอารมณ์และความรู้สึกที่ต้องการทราบความเข้ม (Intensity) ว่ามีมากน้อยเพียงใดในเรื่องนั้น
5. การใช้ความหมายภาษา (Semantic Differential Technique : S.D.) เทคนิคการจัดโดยใช้ความหมายภาษาของ ชาร์ลส์ ออสกู๊ด (Charles E. Osgood) เป็นเครื่องมือที่วัดได้ครอบคลุมมากชนิดหนึ่ง เครื่องมือชนิดนี้จะประกอบด้วยเรื่อง ซึ่งถือเป็น “สังกะป” และมักจะมีคุณศัพท์ที่ตรงข้ามกันเป็นคู่ ๆ ประกอบสังกะปนั้นหลาย ๆ คู่ แต่ละคู่จะมี 2 ขั้ว ช่องห่างระหว่าง 2 ขั้วบ่งด้วยตัวเลข ถ้าใกล้ข้างใดมากก็จะมีลักษณะตามคุณศัพท์ของขั้วนั้นมาก คุณศัพท์ที่ประกอบเป็น 2 ขั้วนี้แยกออกเป็น 3 พวกใหญ่ ๆ คือ พวกที่เกี่ยวกับการประเมินค่า พวกที่เกี่ยวกับศักยภาพ และพวกที่เกี่ยวกับกิจกรรม

3.4 ความตระหนักต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม

การส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพสูงที่สุดนั้น นอกจากกระบวนการในการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมแล้ว การส่งเสริม การพัฒนา และการปลูกจิตสำนึกให้มีความซาบซึ้ง ก่อให้เกิดความรู้สึกรักและภาคภูมิใจในวัฒนธรรม ในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม ถือเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมแล้ว สามารถทำให้วัฒนธรรมที่ดำรงมาอยู่คงอยู่ตลอดไป และเพื่อให้สามารถเป็นแนวทางในการส่งเสริมความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงได้มีผู้ที่ศึกษาถึงความรู้สึกของบุคคลต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม ดังนี้

ขวัญ สวงวนเสริมศรี (2525) ได้ศึกษาเรื่อง ความรู้และความตระหนักของคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ศึกษากรณีอำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านส่วนใหญ่มีความรู้ และความตระหนักในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมปานกลาง

เพยาวี ไวยโรจน์ (2530) ได้ศึกษาปัญหาของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา เขตการศึกษา 6 พบว่า ครูสังคมศึกษา มีปัญหาปานกลางในการพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ทั้งด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน และด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

คารณี อารณพัฒนา (2533) ได้ศึกษาเรื่อง ความรู้และความตระหนักของประชาชนที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในท้องถิ่น ศึกษากรณีองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความรู้และความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในท้องถิ่นระดับปานกลาง

สุดกิจ แพวพิเศษ (2535) ได้ศึกษาความรู้และความคิดเห็นในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระภิกษุในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า พระภิกษุในจังหวัดเชียงใหม่มีความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานอยู่ในระดับปานกลาง และมีความคิดเห็นในการอนุรักษ์โบราณสถานอยู่ในระดับที่เห็นด้วย ส่วนในด้านความคิดเห็นนั้นพบว่า ปัจจัยด้านแหล่งข่าวสารที่ได้รับเกี่ยวกับการอนุรักษ์ที่แตกต่างกันจะมีผลต่อความคิดเห็นในการอนุรักษ์โบราณสถานที่แตกต่างกัน

สุธีรา เผ่าโกศลดิษฐ์ (2537) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาความคิดเห็นของคนเชื้อสายมอญเกี่ยวกับบทบาทของสื่อบุคคล สื่อประเพณี และสื่อมวลชน ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนมอญเกาะเกร็ด ปากลัด และบางกระดี่ พบว่าสื่อที่มีบทบาททำให้เกิดความรู้ความเข้าใจและความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของคนเชื้อสายมอญมากที่สุดคือ สื่อประเพณี

รองลงมาคือ สื่อบุคคล และสื่อมวลชน ตามลำดับ ส่วนเพศ อายุ อาชีพ รายได้ไม่มีความสัมพันธ์ต่อ ความรู้ความเข้าใจและความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของคนเชื้อสายมอญ

วรรณภา สุชาติสุธาธรรม (2539) ได้ศึกษาบทบาทและผลกระทบของโทรทัศน์ที่มี ต่อความคิดเห็นในการได้รับความรู้ด้านวัฒนธรรมไทยและการตระหนักถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรม ไทย ในส่วนความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อโทรทัศน์กับความคิดเห็นในการได้รับความรู้ด้าน วัฒนธรรมไทยและการตระหนักถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย พบว่า การเปิดรับสื่อโทรทัศน์ ได้แก่ ความถี่ในการชมรายการโทรทัศน์ทั่วไป ไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นในการได้รับความรู้ด้าน วัฒนธรรมไทยและการตระหนักถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ในขณะที่ความถี่ในการชมรายการ โทรทัศน์ด้านวัฒนธรรมไทยมีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นในการได้รับความรู้ด้านวัฒนธรรม ไทยและการตระหนักถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย และระยะเวลาในการชมรายการโทรทัศน์ (จำนวนชั่วโมงต่อวัน) มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นในการได้รับความรู้ด้านวัฒนธรรมไทย แต่ ไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นในการตระหนักถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย

ชนรรค์ แดงแสง (2539) ได้ศึกษาความรู้และความตระหนักของสมาชิกสภา เทศบาลและสมาชิกสภาจังหวัดที่มีต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถาน : ศึกษากรณีพระ นครคีรี จังหวัดเพชรบุรี พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีความรู้และความตระหนักต่อการอนุรักษ์ สภาพแวดล้อมโบราณสถานในระดับปานกลาง

กรรณิกา ปัญจะมุล (2540) ได้ศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ใน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความคิดเห็นในระดับสูง ด้านความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ความรู้ เกี่ยวกับโบราณสถาน และความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ขณะที่มีความคิดเห็นด้านความ รู้เกี่ยวกับการได้รับข่าวสารในระดับปานกลาง

นฤนาท พุทไธสง (2541) ได้ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการ มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถาน : ศึกษาเฉพาะกรณีโบราณสถานในบริเวณ เกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการมีส่วนร่วมในการ อนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถานในระดับปานกลาง

ณัฐนาถ เนตรนิคม (2541) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อประเพณี กับความตระหนักด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของนักเรียน : กรณีศึกษาเปรียบเทียบนักเรียน ในเขตจังหวัดสุโขทัยกับนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ - โบราณคดี จาก สื่อประเภทหนังสือเรียนมากที่สุด รองลงมาเป็นสื่อบุคคลคือ คุณครู และอันดับสามจากสื่อประเภท โทรทัศน์

2. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ – โบราณคดีในระดับปานกลางค่อนข้างสูง

3. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีทัศนคติเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ – โบราณคดีในระดับปานกลางค่อนข้างสูง โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีทัศนคติเห็นด้วยสูงที่สุดในเรื่องของสื่อประเพณีในแง่การให้ความรู้และสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่นตน

4. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่แสดงการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อสถานการณ์ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ – โบราณคดีตามแบบสอบถามที่ตั้งขึ้นในระดับค่อนข้างสูง

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีความรู้และความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยในระดับปานกลางถึงระดับสูง พบว่าสื่อต่าง ๆ เช่น สื่อประเพณี สื่อบุคคล หนังสือเรียน สื่อโทรทัศน์ มีบทบาทในการช่วยส่งเสริมความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้ และครูสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาพบปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาเจตคติต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมทั้งด้านการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน และด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

4. การพัฒนาโปรแกรมการสอน

4.1 ความหมายและองค์ประกอบของโปรแกรมการสอน

ความหมายของโปรแกรมการสอน

โปรแกรมการสอน หมายถึง รายละเอียดของแนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนการสอน เพื่อมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนโดยทั่วไป หรือผู้เรียนที่มีคุณลักษณะพิเศษ เช่น เด็กที่มีความสามารถพิเศษ เด็กพิการ เด็กที่มีผลการเรียนต่ำ ให้ผู้เรียนนั้นได้รับการพัฒนาไปตามจุดมุ่งหมายหรือลักษณะของโปรแกรมที่วางไว้ เช่น การพัฒนาโปรแกรมการศึกษาสำหรับเด็กพิเศษ โปรแกรมการพัฒนาและส่งเสริมผู้มีความสามารถพิเศษทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (พสวท.) โปรแกรมการศึกษาทางอาชีพ โปรแกรมการเตรียมความพร้อมทางอาชีพ เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่รายละเอียดของโปรแกรมจะประกอบด้วย จุดมุ่งหมาย ลักษณะของโปรแกรม การคัดเลือกนักเรียนเข้าร่วมโปรแกรม วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผลโปรแกรม (ดวงเดือน อ่อนน่วม,2529)

องค์ประกอบของโปรแกรมการสอน

คูเปอร์ และ วอร์ดเคน (Cooper and Worden,1983 อ้างถึงใน หทัยรัตน์ คงวัณนะ,2539) กล่าวถึงโปรแกรมการสอนมีส่วนประกอบดังนี้

1. จุดประสงค์
2. ความต้องการของผู้เรียน ลักษณะผู้เรียน ความสามารถของผู้เรียน

3. กระบวนการเรียนการสอน

4. สื่อ วัสดุอุปกรณ์ หนังสือ เกม และสิ่งอื่นที่ต้องการใช้

4.2 การพัฒนาโปรแกรมการสอน

จอยส์ และเวล (Joyce and Weil ,1986) กล่าวถึงการพัฒนารูปแบบการสอนสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. รูปแบบการสอนต้องมีทฤษฎีรองรับ เช่น ทฤษฎีด้านจิตวิทยาการเรียนรู้ เป็นต้น
2. รูปแบบการสอนเมื่อพัฒนาแล้ว และก่อนนำไปใช้อย่างแพร่หลาย ต้องมีการวิจัยเพื่อทดสอบทฤษฎี และตรวจสอบคุณภาพในเชิงการใช้ในสถานการณ์จริงและนำข้อค้นพบมาปรับปรุงแก้ไข

3. การพัฒนารูปแบบการสอน จะมีจุดมุ่งหมายหลักที่ถือเป็นตัวตั้งในการพิจารณาเลือกรูปแบบไปใช้ กล่าวคือ ถ้าผู้ใช้นำรูปแบบการสอนไปใช้ตรงกับจุดมุ่งหมายหลักจะทำให้เกิดผลสูงสุด แต่ก็สามารถนำรูปแบบนั้นไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์อื่นได้ ถ้าเห็นว่าเหมาะสม

นอกจากนี้ แมคลอฟลิน และเอียร์ส (Mclaughlin and Eares, 1976 cited in Wehman and Mclaughlin, 1981 อ้างถึงใน สุชาติ พจนพิมล, 2542) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับลำดับขั้นตอนกระบวนการพัฒนาโปรแกรมการสอนประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การประเมินผู้เรียน (Assessment)
2. การตั้งเป้าหมายและจุดประสงค์การสอนรวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ (Selection Goals and Instructional Objectives)
3. การวิเคราะห์ผลงาน (Task Analysis)
4. การเลือกและใช้กลยุทธ์ในการสอนรวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ (Selection and use of Instructional Strategies including Materials)
5. การประเมินผล โปรแกรม (Program Evaluation)

4.3 การประเมินผลโปรแกรมการสอน

ในการพัฒนาโปรแกรมการสอนต้องมีการประเมินผลโปรแกรมการสอน เพื่อทราบว่าโปรแกรมนั้นมีคุณภาพมากน้อยเพียงใด ไทเลอร์ (Tyler, 1949 อ้างถึงใน เพ็ญรุ่ง เพ็ชรกิจ, 2539) กล่าวว่า การประเมิน คือการเปรียบเทียบพฤติกรรมเฉพาะอย่าง กับจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมที่วางไว้โดยมีความเชื่อว่า จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้อย่างชัดเจน รัดกุม และจำเพาะเจาะจงแล้วจะเป็นแนวทางช่วยในการประเมินได้อย่างดีในภายหลัง นอกจากนี้ ไคมอนสโตน (Dimonstone, 1986) กล่าวถึงการประเมินผลโปรแกรมไว้ ดังนี้ การประเมินผลโปรแกรมมีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบคุณภาพของโปรแกรมในด้านรูปแบบของโปรแกรม ด้านประสิทธิภาพของโปรแกรม และผู้ดำเนิน

การประชุม การประเมินสามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น ประเมินด้วยแบบสอบถาม แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ เป็นต้น

จากทฤษฎีและหลักการข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาโปรแกรม ควรยึดหลักดังนี้

1. การพัฒนาโปรแกรมต้องมีทฤษฎีรองรับ ควรมีการสำรวจความต้องการเพื่อนำมากำหนดวัตถุประสงค์ ลักษณะของโปรแกรม เนื้อหา วิธีการจัดกิจกรรม การประเมินผลโปรแกรม
2. ก่อนนำไปใช้อย่างแพร่หลาย ต้องมีการทดสอบทฤษฎีและตรวจสอบคุณภาพจากการนำไปใช้ในสถานการณ์จริง
3. ควรนำข้อค้นพบมาปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้สามารถนำโปรแกรมไปใช้ได้ตรงกับจุดมุ่งหมาย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ในการพัฒนาโปรแกรมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 เพื่อส่งเสริมความตระหนักในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ตามแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำเป็นต้องอาศัยแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น แนวคิดการจัดการศึกษานอกห้องเรียน แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการสอน เพื่อนำมาพัฒนาโปรแกรมโดยการกำหนดเป้าหมายของโปรแกรม กำหนดลักษณะของโปรแกรม กำหนดคุณสมบัติของนักเรียนที่เข้าร่วมโปรแกรม กำหนดเนื้อหา กำหนดกิจกรรมในโปรแกรม และกำหนดวิธีการประเมินผลโปรแกรม ซึ่งในการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมความตระหนักในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ตามแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้สร้างขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรม 5 ขั้นตอน คือ ขั้นกระตุ้นและให้ประสบการณ์ก่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ขั้นเตรียมการก่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ขั้นให้ความรู้และวิธีปฏิบัติในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ขั้นศึกษาและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และขั้นสรุปและรายงานผล เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความตระหนักในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ